Записки-спомини

часть II. А)

Шахти, 1933 року.

армага
…тима
…к
…в
…ітар
…т
…ор
…м

Похорон Цісаря Фр. Йосифа

(цісар) Фр. Йосиф помер 21. падолиста 1916. року. Часописи писали тоді, що цісар до самої смерти тримався добре, що лиш яких 3 дні перед смертю зачав се ослаблювати а навіть як диспозицію [illegible] своїм [illegible] дав [illegible] а дорадникам: „Завтра встаю як звичайно о [illegible]" Говорено знова у Відни що цісар вже від довш[их] років здитинів зовсім, що підчас війни був [illegible] лиш манекін і таке инше. Коли москалі здоб[ули] Перемишль і донесли це цісареви в словах: „Przemyśl ist gefallen" – то цісар мав відповісти „O der arme Karl" – думаючи що то хтось з визначних старшин згинув на війні. Скільки в цім правди – чи правдою, я не [illegible] ні не що писали часописи тоді мені сказали. Коли покажесе історія його життя (а може вже є) то на вічність ще одно що передти було загадкою. Сам похорон тіла [illegible] [illegible] як на [illegible] дня [illegible] – тому [illegible] такого „гало" як не писали часописи

а це при перевозі домовини з Шенбруну до Бургу і тоді
також [illegible] властного похорону. Домовину в Шенбруні
зносили на віз локаї, а домовину віз караван і це
після може зачинати похорону. Краще про це єсть
домовину зносили [illegible], а караван, що заступа[illegible]
армата тощо (як не ховали [illegible] братського [illegible]
[illegible]) — може причина двірський заказував так
як не відзнаку — хто знає. В кожнім разі похорон
в[illegible] [illegible] як не [illegible].
Цісар помер в Шенбруні 21.XI. 1916 р. По смерти його
тіло лікарі забальзамували — ~~[illegible]~~ [illegible] в бальовий
орнат австрійського фельдмаршала і в коронованого домови[ну]
[illegible] за тілом двірська служба із публика нікого
не допущено. 27. XI. 1916. перевезено цісаря до
Hofburg. Жалобний похід мав в [illegible] зовсім добре
бачити, бо людей не зібралось [illegible], ар [illegible], що
не про [illegible]. Тлінні останки перевезено до Hofburg-
pfarrkirche в Бургу, де виставлено тіло цісаря для
публики звідки звідти відбув ся властивий похорон
до Kapuzinerkirche.

Перевіз домовини з Шенбруну до Гофбургу відбувся менi-
більш слідуючо: 27. XI. о год. 10 вечером дворські
священики відправили молебень над небіщиком а опісля
(Hofsaalkammerdiener і Leiblakaien) знесли
домовину і вложили на каравані запряжену
в вісімку чорних коней. Підчас виношування домо-
вини сторожа гвардія зложила шаблю і віддала честь,
вояреві послідне поздоровлення. Аж перва тепер
публика могла бачити жалібний похід (бо як
вбзджали до Шенбруну публики не впущено).
Поза домовиною ішло 8 Edelknaben з горіючими
світильниками і 6-ти 8 гвардистів з кожного роду гвардії
австрійської і угорської зокрема. На чолі походу їхали
два Hofreitknechte з лихтарями, одна скадрона
драгонів (убрана в історичні сірі воєнні однострої)
повіз з камердинерами, Hoffkommissär на коні, повіз
(з парою коней запряжений в) з flügeladjutantами цісаря, два Hofreitknechte
з лихтарями, повіз (з парою коней) з генерала адьют. цісаря,
два Hofreitknechte з лихтарями, повіз (з пар. коні)

з Oberhofmeister-ом, два Hofreitknechte з лехтарями,
опісля домовина на карававі а побіч неї [illegible]
[illegible] Гвардії, а за ними знова ескадрона кавалерії.
По обох боках походу військо (піхота) творила
[illegible] шпалір. Похід ішов через Maria-
hilferstrasse – Babenbergerstr. до Hofburg.
28. XI. Виставлено тіло небіжчика для публики. Часописи
донесли зразу що публика буде могла побачити цісаря
в отвертій домовині, але опісля довідали ся цікаві, що
з якихсь там зглядів домовина буде замкнена.
На ту тему почали люди знова шемрати [illegible]
[illegible] – припадуючи що як тепер кронпрінца Рудольфа
(його замордували) то катафалок був так високо
уставлений що [illegible] за тим [illegible] побачити-
[illegible] тепер [illegible].
Пам'ятаю що до послідних відвідин цісаря зібралося
дуже богато народу. Публику уставлено „в хвості"
чвірками і я простоявши о год. 9 вечером [illegible]
два [illegible] до год. 10. рано за другий день міг
дістатись врешті до Hofburgpfarrkirche.

Кінець хвоста коло 2 години був на Ringу коло Babenbergerstrasse і посувався дуже повіль-але з перервами, так що протиснувшись до Hofburgstrasse „хвіст" не задержував ся взагалі лиш повіль обходив довкола домовину і виходив зараз на двір.
Коло „хвоста" на улиці удержувало порядок військо з крісами. В середині Hofburgkirche не було нічого нічого замітного ~~[illegible]~~ — замкнена домовина вогні свічки і як звичайно мармурові установлена гвардія — обидва сале з вінками і велика сила світла, так що нам що ідемо між ним за горою в церкві мало не закрутилось в голові. Як вже згадав осіб що люди хотіли побачити не побачили (ходу цісаря) так що всі звертали увагу хиба на строї рослих гвардистів котрі діяли мистерами як статуї.
На дворі цісарськім була гвардія албанська і угорська.
Однострій гвардії був менш більш такий: Leibgarde: (хоро-ва) біленькі пікельгавби вгорі хрестом [illegible], всі старшини були в ранзі Feldwebel, горішній однострій (довгий сурдут мундир) жовте і червоне, малиновий плащ Trabantenleibgarde:

нікельована вузька біла волосінька, кагати з вишиваними блюза власне тії, білі штани, старосвітські чоботи шабля і замість кріса галабарда, Leibgarde Reiterescadron: нікельована вузька золота волосінька, блюза як у Leibgarde (піхота) білі штани високі чоботи, підгідлан держка гарт мереже з австр. орлом, білі довгі рукавиці все за білих козах
[illegible] срібна, шпилька [illegible] біла [illegible] з [illegible].
(гітарта). V Burggarden: однострій як у Leibgarde (піхота) лиш що нікельована без волосінька. Крім того була ще угорська гвардія (капор ч. [illegible]) в угорських гарних строях. Всі гвардисти не мусили діставати гарт (з лиця також) високі ростом (до приписаної якось міри). Коли такий гвардист стоїть нерухомо на позір — то все діло що аж кві зверталось на них. Коло катафальку лежали перед домовиною австрійська і угорська корона, капелюх архікнязівий, різні медалі, шабля, рукавиці тощо.
28. XI. приїхав до Відня цісар Вільгельм зложив вінець зад домовиною в Hofburgkirche і того самого дня виїхав до головної кватири (за самім походом везь).

Асистував цісар. Вільгельмові весь час вод товариш цісар Карло.

Властивий похорон цісаря Фр. Йосифа відбув ся др. 30. листопада 1916. На похорон ся написали часописи прибули: король Людвиґ III. (баварський), король Фердинанд болгарський з наслідником престола Борисом, наслідник Туреччини і богато князів німецьких. На похорон зїхала ся вся маґнатерія угорська і урядники вищі майже з цілої Австрії і Угор. Власники помеш-кань при улицях, котрими йшов похорон, відступали за дуже високою оплатою свої вікна для різних маґнатів, що хотіли побачити цілий похорон. похід (поштуна вікна коштувала тисячі сумм). З Hofburg-у до Kapuzinerkirche дуже близько, але похор. похід ішов через Ring до каналу Дунаю, і звідсіль через Rotenturmstrasse до Kapuzinerkirche, бо інакше не було б місця самому походови установитись (розвинутись). Властивий похорон бачив я коло міністерства війни (за Stubenring), де можна було ще сяк так перепхатись. Перед мін. війни зібралась вся генеральність віденська в парадних уніформах і віддала

складали своєму монархові „die letzte Ehrenbezeugung“
Довкола віз каравань (як передше), духовенство інші
нарами різними бурками – багато достойників – військо
і велика маса народу так що власне похід не мав кінця
бо і земля розвинулась як слід. В часі похорону дзвонили
всі дзвони по всіх церквах, а все місто було приоздоблене
з чорними [illegible] хоругвами.
Сам похорон після меси був дуже мало святковий. Що
характеристичне то присутна і демократична маса
Відня (дарма що тут ще цісарство). І бачив тепер членів
цісарської родини і всіх тих [illegible] [illegible]
зборі, а [illegible] репрезентувались [illegible] [illegible]
[illegible] (тільки жарт що „панські діти“). Взагалі
горожани з провінції приїхали до Відня за якусь нагоду
не побачив те що думав побачити і так наляканих і т.п.
що за [illegible] цісарі [illegible] не [illegible] за окрузі
Favoriten [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] у Відні –
а що тут робилось у нас в [illegible] [illegible] в таких
[illegible] (що за [illegible]) – ах і по селах. [illegible]

зразу мешкав я на Goldschlagstrasse аж до жовтня, а
в V. класі мешкав вже в X. окр. на Klausenburgerstrasse
№ 24. III. Stock Tür 31. Знаючи вже було гаразд бути
у Відні добре. Крім підмоги діставав дещо гроша
з дому і кілька разів від брата Стаха, який що мав
доходу більше як обос. н. четверо разом. Помагав мені
також багато мій тодішній брат Кушнірський Лев (Kossko)
і вирядував (кількість) багато мій ближчий товар. з коломийської
гімназії Стефан Головацький.
Між 25/XII. 1915 а 5.I. 1916. був Стах у мене у Відні
на урлопі. Властиво весь урлоп пробув він у своєї
нареченої в Korneuburg b. Wien. З нареченою пізнався
здається за посередництвом свого безпосереднього шефа
Leutnanta von Koźda, котрого знова батько був знаним
„Kreisapotheker" в Корнойбурзі. Потім до дому заїхав Стах
бо за дуже коротко повертав он з урлопу на російський
фронт. З часом у Відні запровіантування міста ставало
щораз то гірше. Заведено картки на хліб, так що на
кожду особу припадало четвертка одного кілевого хліба.
Робочі діставали ще пів хліба.

Додати ще треба, що хліб той мав в собі мало правдивої
муки, а більшу скількість муки з каштанів, муки кукуру-
дзяної і інших прочих додатків. Люди писали того
часописи заявляючи гротескно, що треба перевернути (автокарту)
Хліб згаданий мав в собі багато поривних складників, а коли
видано його часто одержаному (і не вистарчаючу) кількості, то
все зачалося властиве передголод. Потім заведено карточки
за муку, цукор і масло, котрі могли побрати
тільки діти і дуже старші люди. Але і того з часом
бракло і щоби дістати лиш 1 kg муки треба було
вистоювати під склепами довгий час тощо. Це висто-
ювання „anstellen" в хвості характеризувало тодішні
часи. В тім часі я з нашою Госею часто вискакувало
за двері вибиралися під склеп муки фабрики
Kronenbrot, або Ankerbrot на Favoriten, щоби
рано принести до дому по 1 kg муки. І так
лишали люди під склепами тижні за тижнями
проходила зима, а потім рано і люди ставали
все двічі до того. Декотрі приходили з вечера під
склеп з подушками, бо знали, що ще все

старші діти (молодші діти були по бурсах
при гімназіях etc — а мужчини на фронті). І так
все було мешкати під склепами в холоду осінь
і в зимі дослівно мій, тіл мою могезь днями.
З того austellen я мав ту користь, що мені такими
товариством під склепами вчився знаменито горо-дськ
віденським діалектом. П. Ісерова як родовита
віденка (з дів. Пехів) дуже скоро присвоїла цей діалект, а пізніше
також і я опанував його добре так що уходив вже
за родовитого віденця і зимою ще пізнавали вмить
вже галичанина, за кожно тут під склепами дивили-
ся не більше мовою. Часто трапилось такі
зимаки що люди (мало мешкало) хто не стало,
також переставши мешкати над ранком можна було
прийти до дому з порожніми руками.
Коли вже згадав про віденський діалект то наведу
декілька виразів, які ще запам'ятав. І так
віденчук замість ja каже jo — замість dort каже dürten
—— Gasse — Gosse —— Strase — Strosse
Я є віденчуком = Ich bi a Wianer або Wauer.
Ich habe das nicht gesehen = I hab dys net gsehen.
Hausmeister = Hasmaster (сторож камениці).

Backpulver (порошок до печива) = Pokpulver

er wird kommen = er werd kuma

geh nach Hause (іди додому) = geh ham

ziergó = іди геть (іди звідси)

zu Hause daheim = taham

es ist kalt = es is kolt

Leut kfrenc (dig frieren) = зимно, зимно

ausa, drausa = на дворі

ich bi kerfrort (erfriert) = я змерз

hast es umi trogen = ти занесла

ich bi gonga = я ходив

die Bohn = die Bahn

ausraumen (ausraumen) = прибрати

gems ma a Packel Tobok = geben sie mir ein Packel Tabak

ich was net
ich was jo net } ich weiß nicht

was was i = що я знаю?

Нап тепер значку не ходив „sich anstellen" але потім мусів якось ходити, а то головно за тютюном щоб дістати 4-5 цигарок — або пачку тютюну (ще вже бра німка благодать). В тій кам'яниці де ми мешкали (на Klausenburgerstrasse) на 3 ім поверсі навпроти мешкала вдова п. Fischer з своїми доньками Anna, Berta, Rosa і Nili, а дальше в сусідніх дверях пані Therese Jehlik молода жінка з 2 дітьми котрої чоловік був на фронті. Від її швагра (бахмана) дістав я поштовий календар що справило, памятаю, мені немалу радість, бо в календарі мав я спис всіх улиць — план міста.

Чим дальше тягла ся війна, тим більша нужда зачала заглядати до кухні. Коли завели карточки на хліб, то вже тоді зачався голод на добре. В ресторанах зразу можна ще було все дістати крім хліба, а потім не було вже і картопель. Ресторатор подавав тільки м'ясо і хліб треба було собі принести до м'яса з дому. М'ясо з бараболею з рисом вже ніхто не міг бачити ні в себе вдома ні в ресторанах. Прекрасні віденські кавярні продавали каву без хліба бісквіта нічо — потім і без цукру (коли завели карточки на цукор, треба було собі його принести з дому).

Потім дійшло до того що не було вуг. і маса і
людність мусіла вживати масою з Repa (білий діставали
тільки тоді з "червеьи") і масою морських риб. Сніданки
даємо попросту не мусіли журитись що варити на
обід — бо в дійсності не було що. Комбарнічка знала
що з ласою бракло у вітті і вугілля. Намагались кілька
одного разу я з нашого четвертого куліни заготовлятися
іншими ногами за харчами мусіли в люту зиму
метелицю пересувати мішку від за вугілля на Meidlinger
Bahnhofi і що гірше ми прийшли тоді до дому
без нічого і угілля не дістали — то не мало так роздра-
зувало що я рішив всі зробити щоби мені вирватись
з того пекла. Не діставши вугілля прийшли ми до дому
і зачали роздумувати що робити — а було це день розпуки.
Охаї зимно (не мали і не дістали вугілля) зїсти не мали що — якщо б
прописом бураки тоже не ма. Притім зварити — не лишалось
нічого іншого як іти голодними спати з тим що
слідуючого дня сподіваємо ще гірше, бо чоловік уже
більше голоден — ну і все таки за вугілля прийдесь знова
вистоювати (мороз і бурхливий) не обертали там перед
Meidlinger Bahnhof.

До війська прийшли знова москалі і я стратив
лучбу з домом — брат Стах перестав также писати
і як я потім довідався попав в російський полон
під Зборовом — або Конюхами (здаєсь 26.VII.1916). Я не міг дістати жадної
грошевої підмоги ані з дому ані від брата. В таких обста-
винах як згадав, як могла йти наука в гімназії на
Радецкувтаве. До того всего моїх товаришів забирали
до війська — а річ відома що коли злє чоловік мусить
зійтисє з своїми товаришами [illegible]
ще біду вперед — а ту згасав втратив я і своє
товариство. Насамперед позбувся я товариша
Орєшка Матвія (тупула), а коли скінчив рочник
1899. до асентеруку брали я тов. Головацького, Петра
Барана, Олисупа Романа ст. Прокопчуко собі VI. класа моє
поволи [illegible] як [illegible] і вкінці [illegible] яких
кільканадцять учнів всего. Розумілись (добились) ще дівчата
які ходили разом з нами. У так коли асентеровано
рочник 1898. відпало з класи кілька товаришів старших
коли прийшов рочник 1899. на чергу число учнів ще
більше зменшилось, а коли пізнійше і я пішов до війська
(1900 р.) то залишилось ще мне в класі рочника 1901. незвідні
котрих було мало і дівчата.

Зараз по аусштерунгу „пропали" ми кілька
своїх товаришів в далеку дорогу за ворота ми обі ще
„діти" – до того з часом привикло ся. Декотрі з товаришів
приїздили потім до нас до білєтів з ворота щоби
доповісти свої суди (не гірше) і за навіть за коротший
розійшлось від воротарів (усс як в касарні. Як вже згадав я
рішив вирвати з того голодного міста Відза ані заробо
бо тоді вже було видерати дальше. Щоби запомогти
собі сяк так ми з татом Теперам шукали собі
праці десь у фабриці, щоби як робітні дістати
бодай подвійну пайку хліба (1/2 kg), але з того нічого
не вийшло бо працю тяжко було знайти. Тепера, що
робив вражіте Німцям казали не хотіли приймати
до праці, бо знали що він не буде міг працювати
а мені казали що я ще замолодий. Фабрика, хоча
обі було трудно о робітника хотіли дійсного робітника
а за таких ми оба не виглядали і тому нас не приймали.
Врешті нам обіцяно працю у польській фабриці
гільз і шрапнелів „Witkowski на Магістратськe 12", але
з того також нічого не вийшло. Я хотів вступити охотником
до Усс., щоби „найкращий" сяк так свого долю.

18. вересня 1916. з'явився я вже в кадрі УСС на Goldschlagstrasse, але як малолітній не міг вступити до війська без дозволу родичів або опікуна (п. Чорр за-боронив мені це зробити і на тім скінчилось). Той час це одна з найпогідніших згадок у моїм житті.
Я мав тоді ще довершені [illegible] літ — але ще тоді потребував [illegible] відриватись, а ту прийшли такі хвилі „нестерпного завтрашнього". Голод — холод і злидні надія на краще. Я рішав тоді відразу до життя і до науки перервав науку в II. кл. і виїхав до Wöllersdorf, тоді перший раз в життю стати до праці і [illegible] праці як звичайний чорноробочий. П. Чорр, коли не стало цілком грошей від Сташка і з дому, став немило-сердним для мене і це причинило мій виїзд до фабрики. Богато грошей від Сташка ми з дому не діставали-ся (а бувало не дуже корисно), але все таки в тих часах підмога не була для мене малою. Переглядаю тепер разом листи з [illegible] згадаю ті що тоді писалось про [illegible] і що писав я про свого брата Сташка:

Віденські часописи пишуть: 15.III.1916. Bei Delatyn erhöhte Gefechtstätigkeit. Feindliche Truppen die in die Stadt eingedrungen waren, wurden an den Südrand zurückgeworfen (звідомлення армії генер. von Köves). Та сама часопись подає також звіт російського генер. штабу такий: Unsere Truppen des gener. Leschitzky besetzten 8.VII.1916. in Südgalizien den wichtigen Eisenbahnknottenpunkt Delatyn. „Укр. Слово", поденник з 26. липня 1917 пише: Звідомлення з головної вій. кватири з 25.VII.1917. На східнім фронті: фронт бавар. князя Леопольда – група військ генерала Бем Ермолі (австр.) заняла Станиславів і Надвірну.
„Діло" з 27.VII.1917: Галич, Товмач і Делятин заняли групи генер. Бем Ермолі (а з тої зайняла відтак Делятин).
„Діло" з 24.IV.1915. подає: Срібну медаль хоробрости I. класи одержали хорунжий Роман Калиновський, старший десятник Станислав Маревський і вістун Мих. Кобик. Всі три належать до відділу кінноти

Знова „Діло" з 31. XII. 1915. подає: [illegible]
[illegible]
[illegible]: В признанню за хоробрість супроти ворога уділено офіцерським аспірантам медаль I. кл.:
. . . ., бронзову медаль хоробрости одержали Святослав Марецький командант роти при кінноті

Wiener-Neustadt

У Відни годі було вже далше видержати. За кождим харчем (не раз і дармо) треба було вистоювати під склепами від вечера — через ніч аж до рана. З часом у Відни не можна було дістати за гроші ніц молока (видавали лише дітям і хорим за карточками), бараболь (ресторації продавали ще довгі місяця з кашою, але без бараболі і без хліба) — а з часом не стало також м'яса і вугля. Хліб видавали за карточками по 1/4 кг за особу. Чоловік ходив все голоден і мріяв о куску хліба, або о печеній бараболі. Коли прийшла зима в 1917. і не стало також угля — людей брала вже розпука. Ці два товариші голод і холод вистарчали знищити здорового чоловіка. А тоді ще я ріс розвивав ся і хотілось їсти і їсти. Не було також виглядів на поліпшення — при тім треба було ходити до школи учитись, а вже не ставало і сил.
До Вельмана прийшли знова москалі і звідтам не можна дістати жадної помочі. Брат мій Остап попав

в російськім полоні і тяжко було мені тоді.
Пан Чебер, чоловік рудий, переслав також мою поставу.
Як міг я 16-літній тоді хлопчина порадити собі у Нім-
кому місті. Правда тяжко не гірше від тоді було у Відні,
але все таки хто був при рідних мав бодай потіху
опіку – вказівки і в родині ще сам так біду латалось.
Щоби бодай трохи поліпшити своє положення
рішив я дістатись десь на працю, щоби в мене спосіб
дістати збільшену пайку хліба і муки. Робітники,
що працювали тяжко (Schwerarbeiter) діставали тоді
пів kg хліба (місто 1/4 kg) і трохи більше муки. Так
тоді мрією була скибка хліба. Голод – великий пан
Хто не зазнає голоду не зрозуміє цього. Я знайшов собі
товариша Ярослава Кабана (зі Стрия), що мав тоді ті
самі думки, що я і ми спільно постановили виїхати
до фабрики муніції до Велерсдорфу. Кабан був
моїм шкільним товаришем і ми разом ходили у Відні
тоді до VI-ої класи. Ми рішили перервати науку –
виїхати на працю, а при кінці шкільного року приїхати

і здати іспит до класи VII-ої. Професори наші не мали жадного проти нашого плану і згодились на це без жадних застережень. В цей спосіб перервали ми свою науку в шостій класі і виїхали 10. II. 1917. року до Візер-найштадт. Приїхали ми туди під вечер і коли прийшла вже пора було подумати про нічліг. Ночувати під голим небом було годі – бо була тверда зима, а приїхали ми розуміється без жадних річей кошів ні подушок (того ми зовсім не мали). Товариш Габан краще визна-вав ся, що робити в таких случаях – пішов прямо до поліцая – сказав що ми приїхали на працю а що приймуть нас доперва завтра, а ми не маємо де ночувати – „просив" щоб поліцай „позволив" нам переспати в міськім арешті. Як пізніше я до-відався так зараз ночували – такі як ми у арештах у Візернайштадт. Габан знав про це ще перед приїздом нашим до Візернайштадт. І справді був це одинокий можливий нічліг для тих, що не мають грошей на готель. Коло Візернайштадт у Веллерсдорфі була фабрика

мужчині, до котрої не приїзджали свої робітника на працю. В самім Вінернайштадт все роїлось від різних робітників і був ще для наших вуз знаний „люпо" — такі тюрми в арештах. Приїзджаючи коли мав „протекцію" і викладав „на порядного чоловіка" ось такого, що дійсно протікав на працю (значить за другий день затерся з арешту — але мишть ся вже) діставав також безплатний білет. Розумієсь що діялось не так, мов в тім вдягала вища влада (комісар поліції тощо) — в тім добре захаджував диктуючи поліцай, що впускав нас до такого „тепла". Знайшовши ся перший раз в житю в тюрмі і побачивши край і цілу обстановку доокруги неясно що робилось головікови якось тяжко і про гнатку (на нечистих нарах) не було мови — але благодать Бога не все така, що було богато де перешкодіти довгу змову ні. Такі то були часи — звичайно війна. Тому люди помагали собі, як нам той поліцай, бо щоб робити злодіями, що взяраху мої не маючи знакомих ані не маючи

що заощаджуйте грошей на готель. Коли більше вдуматись в ті часи то виходить так, що частина гірського наймача була більша ніж тепер скарено знайомого ми родича, до котрого ще тепер зайде ві приятелем в 1936 році. З грішми не штука, але без грошей - знакомо - от діло!
Зо мною тра вміти заощаджати. Переночувавши так „добровільно" в „примусовім" готелі пішли ми на другий день до п. Бройлоша (українця родом з передмістя ...ного інженера лісового в Празі), котрий працював тоді в урядовій службі (в канцелярії) і помагав нашим людям дістатись на працю. Дістали вказівки від п. Бройлоша пішли ми до оглядин лікарських, а потім зголосились приймати до праці. Не була тоді проблема могли дістатись до праці, але все таки нас могли не прийняти - раз що ми були ще молоді, а друге (що важніше) що були ми учениками гімназійними - вийшли зі школи - а таких

майстрів- робітників не радо приймаєсь. Все раді
до роботи таких людей – що правдо десь вже бачили,
але не таких що доперва будуть „учитись" до неї.
Знали ми радість, що нас прийняли.
Працювали ми у K. u. K. Munitionsfabrik
Erzeugungsabteilung VIII./a
Wöllersdorf bei Wiener-Neustadt.
Така була назва ооі найбільшої Австрійської
фабрики муніції /зглядно його відділу де нас прийнято/.
Мешкання винайшли ми собі у Вінернойштадт
при Heugasse № 23. Можна було мешкати
також у самім Веллерсдорфі у бараках і там також
харчуватись – однак там випадало вже все на правдиві
Касарни – на військово. Ми хотіли бути більше свобідні
тому мешкали у місті Вінернойштадт. Там де ми
мешкали був ——— дім партеровий /одного
тільки), а над тим дашок звичайнісінький стріх
без ради вікон і там на землі на сіннику було
наше леговище. На одну було нас 4-ох таких

мешканців робітників фабричних - ми два українці один чех і один німець. Не було в наших "помешканнях" ні стола ні лавки ні лампи - от звичайне босяцьке прибіжище. Ми заробляли 30-35 корон тижнево і не стало було нас на щось лишнього. Праця у фабриці починалась о год. 6. рано і тра було вставати рано дуже вчасно, бо до праці був чималий кусок дороги. Межи Вінернайштадт а Велерсдорфом був т. зв. Flugfeld що є летовище для літаків воєнних, котрі все кружилися - виправляли рано над головами коли ми йшли до праці. Цілий той Flugfeld треба було що дня два рази перейти - а було це чималих пару кілометрів (от як з Вельнича (Горина) до Доброва). Сама фабрика муніції це властиво ціле огороджене місто з численними локалями складами мурованими будинками бараками і власною залізницею. Не диво, бо була це найбільша фабрика муніції в цілій Австро-Угорщині - де праця йшла без перерви день і ніч - бо велась війна.

Наш VIII/а відділ ще гарно пару місяців мав,
де густо побіч себе були уложені скрині від
муніції одна на другій величиною менших і більших
хат. — Виладовано їх з поганих порожні скрині т. зв.
„Verschlag-і" — пусті розбивано їх — відставлювано до
„направи до столярні, або відтранспортовано їх до
інших відділів де паковано в них сіру муніцію.
Скрині були різних розмірів і були уложені (як
коробки від сірників при дітячій забаві) в менші
і більші тіби хати, що на тлі зими прикрите
сніґом робило досить гарне вражіння. Однак праця
там не була зовсім романтична. Не була так тяжка
як прикра бо взимі на вільнім воздусі у всяку
непогоду — і небезпечна, бо у фабриці муніції.
Направді на наших відділі було безпечніше як на тих
відділах де роблено муніцію, де робітник все мав в руках
якийсь предмет, що вічно грозив йому смертю.
Однак і у нас аж роїлося від різного смертоносного
матеріалу. На зверх ми мали до діла лише

з порожніми скриньками ~~рідше~~, але зараз в скринях можна було знайти якусь ручну гранату (найнебезпечніше оружжя) тощо. Ціла земля на нашім відділі була „посипана" різними желізами і бляшками — порожніми гільзами тощо. На землі можна було не найти добрі патрони, пальники від шрапнелів великі капслі артилерійські і такі інші отракіття. По тім всім дуже було ходити, так що я за кілька днів подер зовсім свої черевики на різних бляшках і дротах. Але видно не було ладу в організації (на нашім ~~відділі~~). Війна вимагала щораз більше мужчин — не було можна всіх всю достарчити, а притім був брак добрих робітників. Там де родилась (мужчина ~~добро~~) були кваліфіковані добрі робітники, а то навіть добірні, а так як у нас де було мимо шпаковатне до тої зброї обганяли ся ним бути. Партія № 46 де я працював мала 10. людей, а її склад був такий:

1. Richard Lang — Partieführer
2. Opl Adalbert
3. Schuetbalk Rachmohl
4. Zimmer Josef
5. Plodek Josef
6. Schiffmann Sigmunt
7. Dworsky Wenzel
8. Hanusch Johann

9. Czaban Jarosław   10. Mazéwskyj Roman

Двох-трох з нас ладувало сміття на візок (або виладовувало), а решта тягнула візок — при тім дружини наші все змінювались. Над всіми нами був наставник т. зв. Забмайстер — рись в ролі загорожного фельдфебля, котрий удає, що все знає, а при тім є дуже ограничений. Не любив його через це ніхто. Комендантом з нова цілого відділу (і над передовими канцеляріями) був акцесист збірн [тепер — військовий урядник в музеї (зеогр...)]. Праця у нас ця все згадав не була так тяжка як прикра через це, що через цілий день перебувалось під голим небом. Було або зимно (зима була ...), або падав сніг з дощем, що перемочував нас до нитки. Коли така слота тривала цілий тиждень, то це дуже нам докучало. Найгірше було

ще, що приготовили до дому не було там де висушитись і загрітись, бо за замін стріху не було мені. Я утікав з Відня в тій цілі, щоби поправити своє здоровля, а тимчасом хто знає чи не погіршив його. В кождому разі я все дальше підупадав на силах і диво мені як я все ще видержав не скотившися зовсім з ніг. Декотрі мої товариші були при родинах - а я був сам між чужими людьми і в зовсім новім для себе середовищі фабричних робітників - а так тра було мені тоді ще опіки, бо я був тоді ще хлопцем - дитиною. Ах як прикро жилось тоді. Тепер по світовій війні бачимо, що в Німеччині - чи в Італії молоді хлопці працюють через таку або і вночі - але що їх загріває до праці. Та велика сила патріотизму - вітчина. Працюють оти підерж-вати духом - з ним співчутливе населення (окруження). Не зовсім щось ріжного. Отаких обставинах не було і [illegible] у Феллерсдорфі. Там окруження було зовсім вороже до нас. Господар у котрого ми на стріху спали

мимо того що ми платили йому за це

дивився на нас як звір, всі наставники з фабрики не були такі лихі. Випадало так, що кожен є злий не знати на кого — (а то і на себе самого), через те що війна задовго тягнесь — що нема що їсти, що кожен мусить бідувати — а тій журбі не видно кінця.

Навіть товариші робітники відносились до себе якось віаково — кожен ворчав — був захмарений на лиці і ніколи до свого товариша не заговорив якось по людськи. Здаєсь що над всіми тяжко те страшне марево війни, котрим всі були приголомшені, а працювали як затуманені як яка машина, або звірина, що думає лиш о їді о тій четвертці хліба. Такими стають ся здаєсь люди коли голодні. Дехто скаже тому не розуміла Австрія не розвила там між нами якого патріотизму — тоже — тоді працювалось би може ще і при війні з якою нервою? Єто що в Австрії власне ще було годно (намагали патріотизмом) хоч був ще час на це бо велась війна з „ворогами". Друге може ще важніше це, що війна велась від задовго.

З початку то і о патріотизм не тяжко віде. З початку війни жовніри ішли на фронт з квітами, а назад несли їм кріси. Але коли війна затяглась на довше, коли вояка на фронті обсіли воші, коли він (дістававʹ) ~~~~раз в тиждень дістававʹ харч і одежу, тоді вже не співалось весело але понуро і був це т. зв. Galgen-humor. Можливо, що і італійці не були так бадьори-ми в Абісинії - тому там війна затяглась була окремо на 3-4 роки. Оце треба також памятати.

Моє щоденне життя у фабриці було менш більш таке: Вставати рано було дуже власне, щоб на час (6 год. рано) прийти до фабрики. Працювалось під голим небом підчас зими і сльоти і чоловік нераз цілий день дрожав від зимна. З вечера діставали ми пів хліба, з котрим бігли до дому як з найбільшим скарбом, бо це була „найбільша" здобич нашої праці (не гроші — бо за гроші хліба вже не купив би тоді). Крім хліба діставали ми ще проса (невистарчаючу кількість) муки і нераз масла.

(майже) Я що дня варив собі зупку з „Маґі" кісток з галушками з муки і те заїдав хлібом, або ішов до ресторації де можна було дістати порцію дві мисочки капусти або фасолі розуміється без всякої картоплі ні хліба. Рано пив чорну каву. В неділю можна з'їсти трохи кращий обід з м'ясом, але також без бараболі чи хліба (хліб треба було принести з дому). Такий то дослівно був харч нам [illegible] і що більше від не було позад тими справами, котрі вгорі є вичислив. З фабрики два було іти до Візерлайтоорду бігцем, щоби що небудь закупити в ресторації, бо ті що приходили пізніше не заставали вже нічого, хочай бігали від гостинниці до гостинниці. Все те вимагало. Австрія вже конала поволи. При такім харчі, праці в зимі відтешеній [illegible] (без огрівання) і спанню на неопаленім стриху (в зимі!) не можна було виглядати на чоловіка. Ех коби так чоловік мав тепер теплу кватиру [тоді] і теперішній то доти [за тілом двері] міг висушитись з гори. Дивно стає мені що серед таких обставин не було у нас [випадків] тифу або

інчої одежині. Все таки чоловік ледви взяв за
собі гарні, кошені черевики. От війна се. Все ще
одяг дра було зносити, бо не було виглядів на
покращання. Я знав, що позатим пекло лишилось ще Відень куди
не хотів вертати, хоч би там було море і гроха лежить
а то хотяйби з тої причини, що я втік звідтам
тресіть і то не з власної волі. Не знав я однак
ще о третій можливості о Блиґді на Кордит і Бемер
дехто знаючая, але кордит правду оказат випродава-
вано з Відня ри Велехсдорфраш бо ще раз.
Не переборщую ні нього і коли буде мова о таборі
в Блиґді зазначу ще не доклад. Так добровільно
я дістав ся до того пекла і добровільно почав
працювати у фабриці думаючи що так буде краще
жилось. До праці (а ще у фабр. муніції) мене
ніхто не змушував, бо я міг собі сидіти у Відні
і ходити до школи (не працювати як [illegible] робітник - Hilfs-
arbeiter). Однак ми оба з Пабаном думали, що при
праці де дістанемо заплату 1/2 кг [illegible] кг хліба

буде якось лекше. Так та чвертка хліба. Голод вели-
кий пан. Люди з (коли) зранку цілий час все буде говорить
про їду про хліб і майже о нічим іншім. Тепер
аж бридко писать все одно і те саме їсти - голод
але такі ю були часи - зовсім інші, як ті, до
котрих люди ~~[illegible]~~ звикли. Коли прийшла весна
стало трохи лекше. На дворі стало тепліше, ми
могли мокнути і скоріше можна було висушитись до
сонця, ~~[illegible]~~ і не під мокрим спати на сирім.
Час до часу брали нас до вибивання капслів (Zünder)
з порожних артилерійських гільз. Праця не тяжка
легка, але небезпечна, бо часом у гільзі було
трохи пороху, а капсля не залитого (гільзи всередині) до кінця, або
була якась інша причина (за котру ніхто не звертав уваги) через що при вибиванні капслі гільза
рвалась і ранила або і убивала тих, що були
при праці. Ця небезпечна робітка відбувалась
зовсім примітивно. Гільзи робітники клали в певного
роду верстат (тобто апарату), а пан забивач

молотком ударав о штифт і граната „казова" вистріловала. При такій то казоваді 12. квітня 1917. гільза розірвалась і ранила пару робітників, з котрих один за годину по випадку помер серед страшних мук. Таких випадків було більше, але що то була війна і тим не дуже і журились.

2 і 3-ого мая 1917. працював я при вибиванню капсель з запальників через цілі два дні, але вийшов потім якось без „ушкоджень" — лише що боліли трохи уха від того казовада (вибухове був такий сильний, як тоді коли армата ворожа стріляє але „неприємний досить"!) На землі за нами часто можна було знайти гарний новий мосяжний пальчик від шрапнеле, або якусь іншу „біду", що ударена експлодувала і забивала. Одного разу знайшов я був такий пальчик, що на мою думку виглядав „гарно" — тому хотів його заховати, але нещасте побачив це якийсь старший робітник і заказав мені цей пальчик сейчас викинути, але мені

вишитури. Те саме міг зайти робити хто другий
і зміцнюся готово. Цікаво що нікому не прийшло на
гадку (а не повинно було), щоби новоприбуваючим головно
зробити
молодим (цікавий) научити як поводитись в тій
здаравій - пеклі, що корзої хвилини мала вилетіти
з воздуха при такій недотязі. Хто міг знати як
випадає прим. ручна граната ще не вийшла
або подушкові її складові части (крім тих, що
бачили як она робиться). Навіть кутиний довкіл знав
гранату вже вишитою готову, але якусь там часть.
з неї то певне не пізнав би, або якийсь иншиий кусок
що випадав зовсім невинно на якийсь олівець, або
охоронне до слівчи. Тому з мого боку уважила вам
необізнаним вельми небезпека. Згадати ще треба, що
тоді була мода на „роблення всякого персонів з алюмінію"
на памятку. Довкола Казої були тоді що мешкала
з Відня з вільних хвилях виробляли масами
різні алюмінієві перстені брацелєти тощо. Мій брат
Михась Кущінський потребував такої алюмінію (головно)

за шофера, тому я тому зараз і привозив такі речі
з Вельгрсдорфу до Відня. Раз привіз, я тому памятаю
малу гільзу (4 см-ову від піхотної гармати артилерійської)
що в ті часах звичайно надавалась як мисочка
до розроблювання мила при голенню. При тій нагоді
зробив я собі і малу збірку з таких „небуденних
цікавих" річей як кулі дум-дум, різких оказ
гільзи, порох в шнабках etc. Я думав собі, що
Каськ, звідусь наші з якимсь рискільним оскарон-
шем що лягли кого мали у Відні і покажу тому
якусь річ — мовляв видиш де я працюю ти бачиш
ти такі страхіття. Думав тоді так як думають
і тепер ще хлопці котрі за пасовиську знайдуть
якесь стрільно ще з часів воєнних. „Майструють" коло
него доти доки не покалічуть ся, о чім ще і тепер
часто читаємо в часописах. Свою „збірку" оставив
я у п. Гебера у Відні де час до часу приїздив.
П. Гебер коли я приїздав (до того то) аж трясся зі страху,
кажучи „Ту реште зпіч соб розумієте — воїзе вода

kiedyś wylecimy w powietrze i nawet nie będziemy wiedzieli kiedy to stało się". Боявся, але не почув мені при тім нічого. В своїй збірці мав я також амуніцію, котру треба було розібрати і відділити (відкрутити) від інших складових частей, щоби ті можна було легко переносити на другий світ. При збиранні такій мав я вправді певну ціль також, тобто "практичну", а саме амуніцію на порохи (а що все просто легко) — але не застановлявся я ані на хвилину - що то може небезпечне. Ніхто не поучував о тім таких як я [illegible] (як вже я згадав). Була тоді війна і було велике зацікавлення всякими гільзами тощо. Тому і не винуватю себе що я "зле" думав тоді - бо думав так як звичайно робить це підросток, яким і я був тоді. Доперва я сам потім почитав собі цілковито о тім, що всякі такі "брайні" між якими складові части стрілен є дуже небезпечні і що їх треба оминати чорне роботу. Тоді також я іншу свою збірку назад [illegible] до

з фабрики і викинув до сто чортів. Та самоучка могла скінчитись для мене зовсім певною смертю, або що найменше великими кайданами. На щастя все скінчилось гладко, а було не так: один з моїх товаришів робітників з нашої старої жмень

Знав се все, що не мая вдома свічки, що лампу не має звідки купити, а що за свічки богато видає, то хиба буде сидіти все за „потемки". Мої старі любів вечерами читати і мої тому так все плів о свічках, якби іншого лиха не було коло нас. Ми возили тоді візком великі тяженькі „фершлаґи". Коло одного такого фершлаґу — скрині побачив я на землі щось в роді свічки, тому зрадів дуже що моєму старенькому співтоваришеві зроблю презент. Те що найшов виглядало зовсім на пержнову довгу свічку з тим що всередині взов, та „свічка" мала шнурок закінчений за кінцем колісочком. Те власне кайсне видалось мені неподібним (у свічці того нема), тому

а його хтів витягнути. Я потягнув за капсюль, але шнурок не хотів якось витягнутись, лише за хвилину свічка зачала шипіти межі в руках і показав ся з неї слабий димок. Цей димок і виратував мене. Я побачивши дим інстинктово кинув тую свічку на якиї кільканадцять кроків наперед себе (а може на більше кроків – але в кождім разі не дуже далеко). Я кинув свічкою, не тому, що тямив що грозить мені небезпека (що маю в руках ручну гранату = Rohrhandgranate), але тому що бачучи дим бояв ся, щоби не підозрівали мене що я курю у фабричній майстерні за що грозить полевий суд (у фабриці не вільно було мати навіть сірників при собі при роботі). Моя свічка упала кого стіни з якої стріли а там наступив вибух. Показалось досить диму і гукнуло дуже здорово, – стріли брешмалі порозкидувало, а деякі покропилось на сірники. Робітники збігли довкола мене

але я їм не міг нічого сказати, бо я не розумів
що сталося. Допера пізніше довідав ся я, що
доброго зробив. В короткому часі потім завів ся якийсь
fähnrich від артилерії і зачав мене випитувати,
що я потягнув, де то знайшов і т. проче. Загалом
слідство і мене таки того самого дня поставлено
до рапорту = звіту в канцелярії нашого відділу.
Перед звітом ще, згаданий fähnrich = хорунжий
оглянув точно місце вибуху і віднайшов навіть
Коліщатко з гранат, се саме за котре я потягнув
гранати. При звіті (де була більша кількість
офіцерів) я відразу зачав відважно боронитись.
Я оповів як я перед ворогом мусів покидати
родину і виїхав. Відтак де через два роки учив
ся в гімназії. Страшний голод в столиці змусив
мене приїхати сюди на працю гарку і небезпечну
до котрої зовсім і не надаюсь. Тут як бачу
по канцеляріях сидять жиди і то такі, котрі
повинні служити при війську на фронті.

Я натомісь не є ще у віці поборовім, то моє місце не є ще ані на фронті ані у фабриці муніції, де звичайно ніхто не йде так добровільно. В кожднім разі я є учеником гімназійним і мені повинні були дати якусь більше підходячу працю до мене – як то звичайно простого паничного робітника на площу. Все це як я бачив подобалось панам офіцерам, але коли зарадали доказ, що я є учеником гімназійним і скінчив V-ту класу. Не маючи при собі жадної відповідної на це посвідки зачав я скандувати по грецьки вступ з Іліади, що вповні вистарчало за легітимацію. Одначе така легітимація ще більше подобалась моїм панам (Не що я не зарумянюсь довго так скоро собі порадив) і „за кару“ а не то що лишив ся дальше у фабриці, але ще покликали мене до канцелярії відділу на силу канцеляриста. Розумієсь що то не була жадна кара, але певне вивищення.

Потім мені здається, що найбільше він згадував
Фельфріх мадяр по національности, котрий зацікавив
ся моєю відзнакою української на блузі ~~[illegible]~~
[illegible] яка взагалі – який мій народ і скільки
його. Потім він зачав ся застановляти, що
я зробив, якими трудом вирятував ся від певної
смерти і скільки міг пронести зенасте ще
і другими робітниками. І так ~~[illegible]~~ я пізніше
як австрійський вояк мав нагоду добре научитись
– ручну гранату по потягненню шнурка
тримається ще в руках лише кілька секунд
(мислячи 21, 22 ...

а потім треба скоро кидати її (лягаючи притім
за землю (бо ручна граната експльодує в колі).
Значить якби я був ту свою „свічку" подтримав
ще довше в руках, то вона певно була б розірвала
мене. Дуже „добре" що я зробив то те що
кинув гранату там де не було нікого.

коли б він тоді обернувся і кинув гранат
назад себе, то було б скінчилось цілком нещасно, бо
там стояло близько мене кільканадцять робітників
в гурті. Тому і здивував ся я тому, що мене
так строго випитували про все і грозили
військовим судом, тим більше, що в тім часі
були часті експльозії у фабриці, котрі
приписували шпіонам а то головно італійським.
При вході до фабрики робилось це від жандармів,
кождий з нас робітників мав велику бляшану
відзнаку з числом на блюзі, але видно та ~~обе~~ обережність
не вистарчала. Я був радий що все обійшлось
без жертв – а то іще з авансом. Трафив ся
мені прикрий випадок меж 7. мая о 12 год
в полудне. Я був вдійсности невинний, бо зовсім
не знав що маю в руках гранат. Готову ручну
гранату я вже бачив раз і знав її добре (перед
7.V.1917), але не викінчену ще, котра виглядала зовсім
добре на воскову свічку не бачив, я ще ніколи, а

робила она такий „веселий" вигляд що ніяк не
можна було догадатись. Так то випадала у нас
граната на безпечнім відділі де гранати самі
порожні скрині. Я все згадував, що часто межи
порожніми скринками можна було знайти якусь
біду – так як не було зі мною 7.V. 1917. На інших
відділах було ще більше небезпечно, бо там все
робітник був загрожений – мав все стрільна в руках
– бо коло того робив. Вистарчила нераз якась
необережність от упав гранат з руки робітникова
на цементову підлогу і все готово – кілька
забитих ранених – небезпека через ще дальших
вибухів – ще (ке) ... назвали ми пеклом,
а головно XI. відділ де експльозії були найчастійші;
В такий спосіб згинув наш співмешканець зі
Стрижку пан Franz Holan (16.V. 1917).
Вечером не прийшов він як звичайно до дому,
але ми на це мало звертали уваги, бо думали
що лишив ся ще на нічну зміну. Доперва

За другий день ми довідались що Гоган був небіщик, а з ним і 15-ох інших робітників. Попереднього дня чули ми за свойм віддїлі шум, але що не сильний — не у нас часто бахкало і ми не звернули більшої уваги на не. Визавр з дуже запального мужчина обходився дуже обережно але не не вистарчало. Одного разу прийшов мене до візка котрий мав привезти якусь „бідн" (була запакована і не видно її було) з мурованих обєктів (що були тоді в пасерецій фабрики) за нами VIII/а віддїл. Візок той мав спеціальні ремені з переду і з заду. Двох робітників з переду тягло візок за ремінь, але рівночасно двох з заду при помочі ремінів стримувало візок (тягло в противний бік), щоби той їхав дуже рівно і не стукнув не зачепив за сильно, бо як мугнувало і то могло би вистарчити до експльозії. Певне що не радо їхалось з такими візками і со страхом виладовувало і складовувало такий багаж, тому світ прийшов до

канцелярії прийняв я з Великого Тільного.
По свойім випадку робив я ще кілька днів за плату і аж 18.V. зістав покликаний акцесистом до канцелярії, щоби там обняти місце писаря. Однак ще і тоді не зістав я дефінітивно прийнятий до канцелярії. Сталось се ще через жидівську протекцію, котра тоді за Австрії була всемогуча. Пани офіцери зараз таки при звітї рішили що маю стати писарем. Однак свою нову посаду мав я обняти по одному жидо-ви-маршірованю, котрий мав відійти до свого відділу військового а звідтам на фронт. Жиди як видко відрас вільно сидіти по канцеляріях, або в якім іншім безпечнім місци в кождім разі не на фронті. Богато з них крилось також у фабриці муніції перед фронтом. Наша фабрика була державна і належала до війська і хто був в ній з військових, то числилось так як би був при війську [Провід і головні пости у фабриці були в руках військових, а прочі сили техніч-
- робітники - тільки були платні цивілі].

Багато людей вертались до неї фабрики, тому не
їли за ворота. Час до часу була там рискова на те,
але хто мав добрі знайомства — мав протекцію і був
там „необхідний", то і міг вільно „перевертав" так у фабриці.
Так було і з тим людом, котрого я мав знайти. Він
мав віднайти за ворота, а не для людей зовсім така
малоплатна справа. Тому тепер його підвірі в канцеля-
рії [такий] люд не хотів мене пустити до канцелярії,
тому в неї попав, якось вірно охороняти перед
ворогом. Виводились такі питання дуже рідше
а при них дуже деморалізувало військо. Я приходив
що день до канцелярії глядати, але тихо мене
не пізнавали а тепер люд казав, що мене не
потребує. На плані до якої праці а вже не хотів
іти, бо прецінь виразно сказав командант цілого
нашого відділу що прийняв мене за писаря, не я
знав, а бачучи людівську безличність так не хотів уступи-
ти. Тихий канцелярист який підмовляв мене,
тому я не уступав, що люда була така викапана

і вислати на фронт. Я узброїв ся тоді у велику
терпеливість і що дня через три дні приходив
до канцелярії - сідав там і сидів і так цілими
днями дивив ся то у вікно, то на стіни - куди-
небудь. Правда не належало це до приємности сидіти
так цілі три дні „на неозурованім", але з важних
причин мусів хотів бачити як це скінчить ся.
Однак 21. мая покликано мене знов до канцелярії
до іншого відділу (не там де шофером був жид), де
шофером був вільний Müller Rudolf. Здаєть ся, що
справу погоджено тоді так, що жида заразі не
вислано на фронт, а мені приділено іншу працю,
не ту до котрої з початку назначено. От що робила
тоді всемогуча жидівська протекція. Комендант
приказуя (з [illegible] була військова дисципліна), а
підвладний (шеф відділу) послухав і то тому, що
свого жидка не вислати на фронт військом, коли
так посередніла тоді помочі. Певне що то
не вплинуло добре на жовнірів, які не бачили /упра-

Крім було при Беку богато робітників бувших урядо-
вників, котрих на якийсь час відкликано з фронту, на
відпочинок до фабрики. Мій товариш Габан замінив
не дальше при відках і завідував моєю працею праці
в канцелярії. Не мав він тої радості, бо праця в
канцелярії не була така легка. Певно, що краще було
вже сидіти в теплій канцелярії межи паперами як
носити опріч, але літо вже до кінця і на вільнім
полю не було вже так тяжко працювати як перейти
з зими, або на дощах на весні. Коли так дістався
я тут до канцелярії в зимі, то певне що краще
відчув би ту полекшу, якою була тепер праця писарська.
Крім того в канцелярії я мав лиш працю, що
і вже було за мало, щоби як слід зі всею вивадатись.
Шеф пан Müller був добрий [illegible] безграмотна,
що пильнував все всякі близості, все знає, а вживає
шеф канцелярії радо такі вирази, яких
не давно пробує вчитись сам писати. Певне що
такий пан не мій вітчим його вчити, бо і не знав

як не зробити. Він також не научив мене що маю
робити в його бюрі – от показував мені взірців
мапи, що то так має виглядати, а не так повинно
бути. Müller здаєсь сам не визнавав ся добре
в своїм ділі, а своїх писарів працею аж замучу-
вав, хотяй можна було все зробити краще легше,
а при тім догіднійше. Давав він більше праці
як треба було і робив через те більший балаган
– замість порядку. В канцелярії знайшов я одного
симпатичного чоловіка а був не італієць австрійський
підданий з Тиролю. Він то хотяй був вже старий
– як батько старенький обходився (дуже) научував
мене, що робити. Будучи вже довший час в канцеля-
рії визнавав ся він на всім і показав мені все як слід.
До чого тому що він був італійцем (Австрія хотяй
підданим австрійським) якось мають тілом і ще
обізвав ся. Я сидів побіч нього при столі і ми
оба мали як, бо ми все знайшли спільну
мову для себе. Ми оба належали до таких „грішних“

народів в Австрії і через море любили один другого.
Через випадок як мій італієць подивив се на мене
лице – а я вже знав що робити. Через це не любив
мене Mühler, а також через це, що я зі всім звертав
се до італійця (пояснити того), через те що я не
підпорядковував се тому сервізанові, який пантрував
по військових канцеляріях. Перед таким паном
Mühlerом, то все лестилось – догоджало – услуговувало,
бо він міг декого вислати із за фронт і взагалі був
паном над своїми підвладними. Я не був тоді не вояком,
мене не обходила його військова дисципліна, котрої
радам пан фельдфебель. Я хтів собі з таких панів
жартів, дати їм до зрозуміння, що вони малограмотні.
Я взяв інтелігентнішого італійця, тому це і злостило
мого шефа, але він нічого не міг зробити, а робив те
що належало до мене у ноги, а казати ми було
„Бувайте здорові!" Моя щоденна праця в канцелярії
виглядала ось так: Два рази денно рано і пополудні
ішов я рахувати всі вагони які залізниця привезла

на відділ VIII/а - і сусідні відділи (XI. XI/а). Здовж тих
відділів тягнись довгі табори залізниці, що проходили
туди з галицького фронту. Задні вагони обходили
головно наш відділ, але оті ростали на мурах, що лише
і через сусідні відділи куди тра мені було все переходить.
Перешло [illegible] я кількадесять вагонів денно, а тепер
і звідусіль сотки (кілька транспортів). Тра було списати числа
тих вагонів (прим. K.K. St.B. № 5376 або Mав (мадяр. вз.)
число такі і такі - вагон отвертий критий - сотка) і що
в тих вагонах привезено - які породи окремі мужицієї.
По полудні записував я знова, що через день сталось
зі списаними возами - чи їх виладовано чи може зала-
довано і чим. Головну увагу тра було звертати на
вагони де була марка мужиче до 35 ст.-вих мерзерів,
або де був заладований, несиметричний довгий екра-
зит (угорі / мужел). Так списані вагони віддав я пізніше
в канцелярії у кілька квит. Праця була нелегка.
Тепер списав я всі вагони до половини і разом
машиніст засвистав (або їхі) і повіз цілий поїзд

чого мені з очей. Або зараз віз зів запломбовати
і я не міг записати що він є. Коли я пропустив попали
віз мій зів без виладовання порожній. Тоді з тим
пізніше морока, щоби довідатись хто забрав ладунки.
Та моя праця колейова була якась незорганізована
зле зорганізована. На возах повинні були бути картки
де би зазначувано всякі зміни [виладовано чи виладовано
чи ще інше]. Машиніст повинен був вибувати
знова в означеннім час, щоби всі вагони могла бути як
слід списати. Однак цього не було. Не було ладу в нім,
як і в цілій державі Австрії. Одного разу коли
я без списав возів і вертав горою до канцелярії
„всчастливий" головою в якій всписок про порожні
по дорозі не по порядку і не дивлячись наперед себе-
пошов на перед тули. Коли я глянув перед себе
побачив я, що за мене летить кілька вагонів
з малою скоростю. Я відскочив сейчас на бік
з тору і звертав що було сили, щоби остерегти
робітників, котрі перед столярськими варстатами

виладовували скрині з одного вагону, котрий стояв
на тих самих шинах куди летіли розігнані
вагони. Робітники встигли вчас втікати з вагону і не
їх охоронило. За хвилину з вагона зі всіх передніх три лишились
лиш тріски. Удар був дуже сильний, бо вагони, що
летіли не були порожні, а той вагон що стояв мав
підпорки на шинах і стояв дуже сильно на них.
Іншим разом робітники везли на візку повно
гранат 15 см-ових (артилерійських) — так, що візок
переладовано, він вихопив се робітникам з рук
і вискочив се разом поза рейки. Всі гранати
з лоскотом скотились з горба в долину як барабани
і на щастя якимсь чудом жадна з них не експльо-
дувала. І так чоловік ніколи не був безпечний
життя у фабриці, хотяй був пізніше вже в кан-
целярії. Хотяй я не раз в тім часі у вікну
поборовім, бо все коли я хотів їхати до Відня, треба
було мені брати урльоп і то навіть на кілька днів
від праці принаймні в неділі.

За кождим разом коли я їхав до Відня діставав я
таку посвідку: Erlaubnisschein.

mittels dessen dem Landsturmmann Masiurkyj Roman
. . . . по дужці уряди etc. . . . die Bewilligung
erhalten hat sich auf 24 Stunden nach Wien
begeben zu dürfen.

Dieser Urlaub wird angetreten am 14 April 1917
um 12 Uhr nachts und endet am 15. April 1917
um 12 Uhr nachts.

Fink akzeptirt

Дане печать:

Отже справдилось військо, до котрого я не ся залетав.
Мусів ішов так, що я добровільно „попав" у войско.
Пристосовався до нове прийнятих військові котрі
обовʼязували у писарській бранжі. З ним я ся
годив ся, бо я був вояком у бранжі серед других
таких відносин. Я мав загалом дальше ходити до
школи і був в правдивім війську, де належить ся
мені право одержати евентуальний аванс потому.
Таке дивовижне у бранжі ся усміхалось мені, горі ком

а не мав ще скінчених 17 літ. Старші козаки
могли і мусіли, щоби мимо вороту дістатись до
фабрики, але молодик 16 літній все мріє про
правдиве військо. Не інакше мій і я думав тоді.
Коли прийде на мене черга то піду таки до правди-
вого війська — а не замирати поволи у фабриці.
Тому я постановив при найблизшій нагоді вирватись
з того пекла — фабрики, де чоловік може згинути
також кождої хвилі „за що" „на голову душу" — Як всетаки то
краще при війську (так „геройствував ся" а ще годі). —
Всетаки доробилось я попав до фабрики, що
було майже рівнозначне з військом. Тому можу
сміло сказати що військову службу зачав я вже
від Wöllersdorf то є в шістнадцятому році життя.
У фабриці життя було зовсім і зовсім подібне як при
війську. Я рахую що мусів тоді так будувати
і не виїхав хотьби до Блізду де о небо жилось краще.
Однак мій побут у фабриці мав те plus, що
я вже там „загартував ся" і пізніше до війська

Ішов як „один". Пізніше при війську від самого початку я почував себе як вдома і знав як „примиритись" там до обставин і до невигод життя. Декотрі мої товариші діставились відразу від мами з дому до війська дуже терпіли з початку і дуже поволи привикали до того.

Коли зближав ся кінець року шкільного, пригадав я собі о своїх перерваних науках. Треба було здати 6-у клясу (як говорилось) то є вступний іспит до кляси 7-ої. Я слав до звіту і попросив о урльоп. 2. червня 1917. року дістав я урльоп в ціли предовершення студій зн. в ціли зложення іспиту, по котрім мав назад вернути до фронту.

Так 2. червня 1917. приїхав я назад до

Відня.

Тут замешкав я у пані Strzyżakowskoj (женщини, що ще перед війною поселилась у Відни) в VIII окрузі при Josefstädterstrasse 51. III/16.

Там мешкав я спільно з українцем п. Тинкевичем Осипом, одногорцем з акр. Лиська, котрий приїхав до Відня також до іспиту але з фронту. Знали ми як локатори двох підвозили до себе то приїхали обидва з Скла і в тій самій цілі. До п. Гебера не хотів я іти вже мешкати — хотів мати зовсім нове середовище, щоб не пригадувати собі давної

бідн. Зараз по своїм приїзді до Відня стрінув я там товариша Токарчика Василя (як ученик був старший роком від мене) бувш. учен. городенської гімназії. Він приїхав до Відня з Гмінду здавати 7-му класу. Токарчик був тоді гарно убраний виглядав дуже добре а замешкав у дуже порядним готелю на Strozigasse (в VIII. окрузі). Лиш мушу сказати знаменито і не виглядав зовсім на такого виголоднілого спрацьованого „Flüchtlinga" яким був я тоді. З Гмінду привіз він собі „на всякий случай" два заплечники хліба і іншого харчу. Він зараз обділив мене кількома хлібами, а я „дивився" на нього тоді так як тепер на магнату що має кілька авт. Хліб був тоді Великим магнатом у Відні, которого не можна було за жадні гроші дістати крім малої виділеної пайки. Як я вже згадав попередно — часи воєнні пригадують ся нам все разом з тим прикрим голодом, що мучив тоді всіх (а головно бідних). Через голод Австрія і війну програла не через що иншого.

Тому дивно, що він є і „провідною“ думкою в Ескад-
рі з тих днів. Все рухало від нього знакам.
Від Токаренка я довідав ся все що було в таборі
в Бльоуді. Від нього першого почув я що в Бльоуді
навіть досить добре знати море, а то безпорівнянно
краще як у Відні ні такий чоловік як Вицеадмірал.
Перед тим все стрічали нас Бльоудем, але не знали
як нам і люди будуть подавати. Товариш Тинкович
мій співмешканець привіз з два з війська багато
масла, консервів і сухарів. З українського комітету
дістав я відмову, так що море було тепер все
у Відні витримати і досить добре приготовлятись
до іспиту. На своїй квартирі дістав я письменне
пірко з всякими такими докладами про події
все і звіт за службу у Кронштадті як простора-
подушка очно. Майже не все певне що почав
я аж тризуб скарбу, щоб мні краще здати
те що заведував. Оба з товаришем Тинковичем
приготовлялись ми до іспиту аж днів сімдо.

часу мали ми небогато, бо му учились і до пізної ночі тепер. Мої п. професори музики мусіли признати бодай те, що я ніколи в життю не легковажив собі науки, а до лекцій лиш все приготовлятись. Все знав я цілий матеріял (хоч чого не було то не начинав ся ще до лекцій), хотяй може тепер не висловився так гарно словом або як інакше і дістав через те і скрипичну ноту. Тов. Токарчик радив мені поїхати з ним до Блізду, хотяйби на тиждень що лишався мені ще до лекцій. Там говорив все краще перероблю цей тиждень і пізніше буду міг зовсім вигідно учитись. Головне але те, що розпитаюсь як там житєсь, бо до Грабівки з почат-ку він також не радив їхати. Я послухав цеї ради і 25. червня 1917. перший раз поїхав до

Блізду

Тут як ученик гімназіяльний зголосивсь зразу у директора гімназії (яка тут була) у отця Д-ра Конрада (теперішнього профес. духовної Семинарії у Львові.)

А не виглядав ані зовсім „на людий", а ще
менше на ученика гімназійного. Вихудлий, спа-
цюватий, ротий на лиці – в добутках убрання
ледви волік за собою старкі військові черевики.
Не треба було пояснювати, а сам мій вигляд
збуджував відразу милосердя зламане у тих що мене
побачили. При такій оказії рідний мав я
ще і той благородний замір що приїхав
через місто вночі до батька. Ех також не замо-
ки. І справді перша влада (урядники табору)
старший вахмістр пізнав, а також о. Др. Конрад
відзначився до мене правдиво по батьківськи.
Заходили мені убрання дали зразу (чого не одягав
а тіже перерізали – з. Гебер везь такий). Пам'ятаю
що пані Конрадова коли я перший раз зголосив
ся у о. Др. Конрада в його канцелярії при
відході вложила мені боханець хліба під пахву
(так то був при Королівський Задружн – тепер
образив би ся може дехто ловкав а не жебрак)

і аж плакала коли я-їй лише згрубша оповів
звідки приїхав і що робив дотепер. о. Др Конрад
приділив мене на мешкання до жіночого інтернату,
а то тому щоби я трохи там „підреперував се" на
здоровлю. Там був кращий харч як на звичайних
бараках і була не певно рада [illegible] для
мене, що вже цілком підупав був на силах.
В Блінді була тільки гімназія (до 4-класи включно) і лише
учениці з неї були мешкали в інтернаті. Не зна-
було в інтернаті тоді також і вчителька - знана
може дали там звати протекцію - надпрограмово
щоби „відживсє" там трохи. Я дістав там передовсім
чисте ліжко (на звичайних бараках були прічі) і досить
добрий харч - був там підвечірок, що був для мене
новістю - кава з молоком хліб з маслом або з мармо-
ладою - що було знова для мене тоді „лакімкою".
Хліба давали мені в необмеженій кількості, тому
і дивно що я там лише їв і їв і учив ся, а
позатим тоді і не існував світ для мене.

Так пробув я трохи до дня 14. липня
1917. поїхав назад до Відня до іспиту.
5. липня 1917. р. здав я свій іспит з VI. класи
і став ся учеником класи VII-ої [в своїй попередній
Гімназії на Radetzkystrasse № 2.]
По іспиті стало передо мною знова те страшне
марево Wöllersdorf. Я дістав з фабрики урльопу
лише, по котрім був обовязаний назад туди
вернути. Я мав ся на думці учити дальше у Гімназії,
але все таки, тому, що я по вдачі не обовязковий
і звиклий до дисципліни рішив поїхати назад
до фабрики. Думав собі: ану, там покращало
а коли так, то заміну ся, а коли відпустку, то також
добровільно (якби приїхав туди) - може звільнять мене
- в жоднім разі хотів я розрахуватись з фабрикою
- не хотів „утікати", бо тепер мене ще було і не
конечне, - я не був ще обовязаний до війська.
Отак я розрахував ся з паном Skrzakowskoji
і товаришем Stankewiczem і 8. липня 1917 виїхав
з товаришами

До Wiener-Neustadt

Там знайшов собі гарне мешкання у п. Grünseis при Keslergasse № 4. і зачав розглядатись чи часом не змінилось у фабриці щось за краще і чи можна там буде ще витримати. За той короткий час мого побуту у Відні змінилось у фабриці багато — але на гірше пекло. Задали більше праці — харчів ще гірше вистачало — подовжено кількість годин праці, а експльозії ставали чимраз то частіші і за більшу скалю. Якраз підчас моєї неприсутності трафилась велика експльозія на XI відділі у Wöllersdorf, а 17. червня наступив такий вибух у фабриці муніції в Steinfeld про який довідалась вся ціла держава. Steinfeld лежить 7 km від Wöllers-dorf і коли там наступила експльозія, то у Відні в X. окр. вилетіли вікна шиби у каменицях, а з нашого стриху (де ми жили у Wiener Neustadt) позлітали дахівки. З тої нагоди віденські часописи видали гарні надзвичайні видання.

Одного часу закордонне видання „Neue Freie Presse"
залишалось у мене аж дотепер. В тім закордонному виданні
доносять, що експлозія наступила з 16/17. години
вночі — що загинуло вище 100 людей (робітників), і що на
місце виїхав сам міністр війни. Тільки позволили
писати про це уряд, однак правда була далеко
страшнішою. Такі речі певне що не заохочували
мене залишитись назад у фабриці, хоча це не була
головна причина, бо люди в тім віці в котрім я тоді
був мало звертають увагу на експлозії чи інші
небезпеки. Відстрашувало мене вибухання від фабрики
те: працюй більше — їж менше. Тоді працювати,
то я краще відривався — а я як ходив тоді як „стратило-
тому сказав „в мандрівку". Їду до Бельгії, де о тебе
думав краще, де люди „направду люди" до всього свої,
а де вільно і гарно, що мимо того, що працювалось
тоді „для тих" — дивились на чоловіка „вовкулакою".
Вільний може тут пожити ту добу, що це уникав
життя з іншими народами, а навіть з своїми

підданими обходились як з ворогами. Людина от
здається лише собі. Бо як оправдати інакше їх
обходження до нас збігців у Відні з початком війни.
Випадки москофільства в Галичині (хто то не знав
цього перед тим ріжниць) не оправдували до такого
обходження ся з людьми, що впали першою жертвою
війни – коли ворог заганяв до Відня, котрі уже
мали страти в жертві для держави і для зарозу-
мілого Відня. Коли вже прийшли вісти про „моско-
фільство" на улицях Відня теж бачив українсь-
кі галицькі людність, які відходили на фронт не
знати від такого свого ворожого відношення до
Галичан. На улицях Відня - найчастіше побачив
я групу людей-робітників з повіту, що звали
їх „Кацапами", а коли сам вид пригадував
всі страшніші образи. О тих „Кацапах" мушу
більше розказати. Робітники, котрі довший час
працювали коло екзерциру (на XI. [illegible]), коло
їх ресторації „Зовні мука", ставали згодом

зовсім голові, тому і не диво, що ми називали
їх казарками. Оті були досить зовсім
голові і то ще раз повторяю досить. Лише
їх, брови, калюса що удається вікні за руках були
рідко голові. Раз бачив я малий хлопець
дитина напиновим голову босу (поранку) наказав
тебе рідного на голову, але все таки не виглядав
так, добре голови! як казарки з Wöllersdorf.
На нашім VII/a відділі проходило свого часу одного
такого казарка, котрий через кілька місяців
був ще голови — заки — дістав прозорну маску
тіла — так тяжко було „зимно" тобто від
моєї погані. Тепер що то не вплинуло таку
добре на здоровля. Ти грибало горі такий
під скраплу (мороз прийшов) що так — незнано.
В котрому разі так характеристика людей казарок
не бачив я ніколи в рідко поза [illegible].
Бачивши все те і роздумавши добре сказав
я собі: утікай брате чим скорше звідси, бо

тут гробом лягає. Все була нагода дезертувати
за лоно Авраама і то не на фронті як при-
стоїть тоді мужчинам, але через якусь там
експльозію - необережність дурну у фабриці - або
і з голоду, через котрий можна було „загинасти" разом всі.
А добре зробив, „що шкрабав" з Вінернайштадт, бо
відколи я виїхав звідтам жилось мені все все
краще. Шкода, що товариш Лабан залишивсє
по іншій задалише у фабриці (можливо що боявся
жандармерії - може не хотів тільки іти до війська
не знаю - а здаєтся і тільки не стрічав ся вже з ним
ніколи). Щоби змилити тодішну жандармерію
я знаєть у Вінернайштадт що їду до Відня а сам
через Відень поїхав до Бльонду.
Около 10. липня 1917 був я вже

У Бльонді

Жандармерії вдійсності я не мав чого батись, бо весь
ще тоді у війні робарювали і я не мій тілько тоді уходив
за „дезертира". Однак в разі чого, була вже відносно

до вищих властей, щоб якість нас потребело, а зате нас мали мене приймати у фабриці. У Велеграді потребували робітників і знаходили які вже збиралися до віку поборового поступали так як зі мною — тому за було не менше давали „урльоп" до того і то аж до 12 години вночі (перемінювали зовсім військові правила). Тому я за всякий случай подав неправдиву дату народж., щоби так „заасекурувати". Не знаю чи фабрика пошукувала мене потім — в кожнім разі я був віддалений вже до австр. війська отже спіткало пошукування вже в так званім. У Бинді замешкав я з початку зразу у інтернаті школи (Gymnas. Schüller-heim Baracke № 45). Настоятелем інтернату був тоді проф. Слободян (пізніший учитель руханки та рисунків в гімназії в Станиславові). В інтернаті жилось мені навіть дуже добре, бо там харчував ся а мимо добре або позатим не мав ніяких обовязків. Зрешта не був і засмучений відпочинком, який я там здобув

по Вельсдорфі і Ясині засилались ще мені.
Там дістав я студентський мундур і почав загав
вигладати за учня, хоча й проходило ще нова-
обробка відбилась дуже на мені як вказують
фотографії мої з того часу. Професор Слободян мав
до помочі мешкання двох заступників – учнів
I. чи VI. кл. гімназійної тов. Брошка Олекса і Мала-
чука Осипа. Они та оба розділювали харч, дбали
про спокій і чисто. Я не мав жадного приділу, а як
найстарший рангою мав великий респект серед
учнів, бо тоді 3 золоті раски мали ще значіння
у молодших і обов'язували їх до великої дисципліни і послуху.
Тов. Брошко і Малачук не ходили в Білідзі до школи, бо
там була лише тільки гімназія (котра містилась таки
у Білідзі місті = тепер по рєсонн   , куди
учні щодня йшли парами). Гімназ. інтернат
заселяв до VI. секції, де інспектором був Степан
Неделко (неартист). Побіч таки нашого бараку 45-го був
вуз, гарно засіяний дикими польовими цвітами.

В дальші з-поза були шпиталі віддїлені від другої части табору густими колючими дротами. Все те тепер не існує вже — розібрано, а і цвинтар „скасовано" лишаючи за ти місця лише памятник.

Загально табор у Ґминді орієнтально:

або коротко k.k. Barackenlager Gmünd Nieder-Österreich виглядав так: За властивим містом Гмюндом був табор — бараки (для укр. збігців з Галичини і Буковини), котрі творили другого свого рода місто, котре мало свою церкву, школу, шпиталі і досить сильний посерунок жандармерії (була не зовсім замкнена в собі окрема адміністрація). Я згадав про жандармерію, бо мовляв, кожде більше шануюче себе село має по три річи (церква, школа, посерунок поліції). Цілий табор подїлений був на ок. 21 секцій, на чолі котрих стояли інспектори (по кілька бараків). Поза секціями був шпиталь, школа, дальше менші урядження

Г. зв. Ernährungsamt (відділ прохарчування = урядове
заняті були майже виключно німці, кашуби, жандармерія,
бувають управи табору, лазні і прочее. До табору
він завжди окружений тор. німецький (відноса від головної
дирекції. Весь табор був огороджений дротами, його
котрого ворота пропускали інвалідів воєнні в спеціальних
уніформах. Інспектори, котрі мали також свої біля...ційських
інструкцій – були не по загальній частині розп. Німеччини,
котрі з того титулу не служили при війську і пізніше були
звільнені з війська. Над всіми секціями була інспекція
табору = Lagerinspektion, де урядував головний таборовий
інспектор Лукашик (здаєся род. зольоб). Цілим табором
(не над німцями, прохарчуванням, урядами всім) рядила
управа = Barackenverwaltung. Управителем табору
був німець Büchner, що мав ранги Bezirkskommissär-a,
а його заступником був Білинський
українець.
Урядував Олекса Білинський.
Урядування в таборі було німецьке.

Майор все [illegible] горища у Блюді була загалом по
добра, ніж по інших таборах, а крім неї зради-
вало ще багато вільних. А мене згрубша загорожуть
про загальний опис табору. Про табір вийде
колись може більше спогадів, де краще опишуть
„Блюд" – ті, хорі там довший час жили. Доктор
„видатний учитель" Др Маковецько (котрій ще лікував,
тому згрубша описав про свої табори, щоби зовсім
не призабули його вартного займу Конотопського Громадського
осідку). 24. липня 1817. дістав я посаду – заняття
у Блюді при раді шкільній як т. зв. Gruppenleiter.
Ходило о те, щоби молодіж шкільну від 7 - 14 року
життя (обовязану ходити до школи) в час вільний від науки,
а головно підчас ферій – заняти якоюсь порядною
працею, або забавою. В тій цілі зтворено т. зв.
Kinder-Sammelstelle або Beschäftigungskurse
при раді шкільній у Блюді. Управителем на
курсів був Лука Гармашій (тепер він шкільний управ.
нар. школи). Всю молодіж (в тих курсах) поділено

після чаю (хлопці осібно - дівчата осібно) на групи, на чолі котрої стояв Gruppenleiter. Над всіми Gruppenleitera-ми (мужчинами і жінками) був головний G-leiter Антін Тереньєць подільський зрядований старшина з УСС. а теперішній адвокат в Станиславові. Такими групляйтерами були: сотн. Токарчук, Андрусів, я, п. Підмурна Нуся   , п. Дмитрусівна Ніна, пані Даткунова (музичка) і інші. Ми групляйтери дістали певного рода декрет (заховався ще у мене досі), де було зазначено що обнимаємо посаду з платнею (Taschengeld) 60 корон місячно samt Verköstigung було. Щодня рано збирали ми свої діти (після секцій) - кожна мав, а всіх около 50 - і проваджили парами поза табор на левади під лісом над ставами, де урядувалось різні забави і ігри (рухливі і копаний м'яч - співи - гімнастика і проче). На обід вели ми діти знова до бараків - а по обіді відводили знова прогульки поза табор. Коли була слота збирали ми діти у відповідних бараках - салях.

Дітей було дуже багато і не було такого, які би не
хотіли іти за прохід. При тім бавились всі дуже
весело - бо була то великанська радість - вирватись поза
ті бараки, що вже всім обридли на „вільну природу".
А діставши загальне і не маючи рідного приділу
в шкільнім інтернаті - хотів вже забратись з
відтам. Не хотів я іти з „Кургана спати" і не хотів
знова ломати принципів в інтернаті - [приходити
у вечер тоді, коли всі уже спали і давати
ним злий приклад] - Тому від вересня замешкав
я вже на бараку 77. Барак цей був славний
на весь блок. Був це т. зв. Intelligenzbaracke. Хто
з „інтелігентів" не мешкав на т. зв. Lehrerbarack-аx (про
нього згадаю пізніше) - то мешкав на 77. Був це
звичайний барак як і инші, але був переділений
на малі перегородки і не мав прич, але ліжка.
Мешкали тут мої родини, або самітні жінки чи
мужчини - разом, а від себе заслонювались (кати)
параванами з коців. Був тут більший порядок

і це вдарило нам в очі так, „нуда" як не тепло на звичайних бараках. На „Сім-сім" мешкали тоді тов. Токарчук Василь, товар. Цукан (учен. гімназ. з Бучковичем що був занятий в харчевім відділі), тов. Шега-баник (учен. гімназ), тов. Бойв Омелян (уч. гімназ занятий в канцелярії правлен.), тов. Андрухів (уч. гімн.) п. Цюх Підлужна (семінаристка [illegible]) п. Дзюбівна Ольга (+ з Городища), п. Ніна Гладунівна пан. Бірчас Іван (урядував в бюрі) і инші. —

2. серпня ми брунешвайтери дістали харч кантинову, котрий рівнався менше більше офіцер-ському [illegible] високу. Ми не ходили їсти до кантини, але казали дівчині, котра носила нам обіди до бараку. І так як вже згадав то відколи з [illegible] ставало мені тепераз краще. З часом стало вільніше на 77. бараці: декотрі відїхав до Відня до гімназії чи семінарії - декотрі перенеслися на інших бараки — так що з часом мій барак зовсім опорожнено. Лише я і тов. Андрухів „мали відвагу" залишитись

там оба самітні через 2-3 дні, як згадує ще тов.
Андрухів за своїм звичаєм зарисував мені на памятку.
З кінцем жовтня і ми оба з Андрухівим покинули
вже барак 77. і перенеслись на Люксусбараки. –
Luxusbaracken, це була осібна зовсім секція, де
мешкали головно Бельґійці ті котрі були заняті десь
в урядах, або котрі уміли там вкрутитись. Були це також
бараки в котрих були осібні мешкання зовсім приличні
а то по найбільшій части покій і кухня. Мешкання
таке не нагадувало вже зовсім „отого" бараку, але
радше, приватне помешкання. Такий покій і кухню
дістали ми оба з товар. Андрухівим. Там мали
зовсім людську обстановку ліжка, стіл крісла, світло
електричне. Ми дальше одержували там вікт з кантини,
а обслуговувала нас служниця, котрій ми платили.
Жили одним словом по панськи – то вже не
брадюка ні голодний тиждень. При тім всім були
вільними птахами дальшими днями самостійно.
Радше взагалі годин коли вставати чи лягати

одним словом необмежена свобода. Те ж для таких молодиків як ми [illegible], що було раді. Люди в такім віці звичайно звикають ще в рамах якогось режиму (при рідних – бурсах). Ми якийсь час жили там в зовсім необмеженій свободі.

На кожній секції мав інспектор до помочи т.зв. секціоніста. Вибирано їх споміж інтелігентніший елемент. Крім цього кожний барак мав ще [illegible] барака, котрий розділював харч і дбав про порядок. Секціоністом на люксусбараках був п. Палагній. Всі три (Палагній, Андрухів і я) ми дуже добре жили і він ще зробили нашу спільну знимку, що маємо. З Андруховим ми таки були дійсно друзі і він не всюди попідчеркав на знимках. Взагалі з тим моїм другом я жив від того часу вже не бачив ся.

На люксусбараках мешкали тоді: (такі мої знайомі) тов. Семенен Олекса і Тимофій Михайло, котрі займали разом покій і кухню в сусіднім бараку (подібно як я з Андруховим). тов. Семенен Олекса не був дуже великий

добряга і всі (зевцик. ногайщи і панянки) його дуже любили. тов. Вітебрер (пізнійший інж. з Праги) працював за Лаберіжнецький (де був наш заг. тітка тов. Семелен.). З панею [illegible] п. Морозівна Ольга (семінаристка з Тернополя) з своєю мамою. Через ту панну Оля мав застрілитись студ. юрис. Бжой; через не, що не застанов її зеї, взаємності. Та трагедія любовна відбулась 21. VIII. 1917. Інше мешкання займали стільки п. Юлія Бойновська і п. Морозівна. Панна Юльця мала „велике поводження" у Бліці, бо що була гарна. Говорила що походить з Ялти (в горах). п. Морозівна (Ілля) була жінкою з Тернополя робила враження дуже інтелігентної (по матурі здаєсь) різко - назв. її я не запамятав. Крім того мешкали там панни Кілінська Олена і Мілінська Єфросинія обі дуже скромні, що дуже терпеливо ждали за своїх наречених, що пішли за фронт. Осібно знова мешкала панна Харуківна Міша з сестрою і з своїм братом. Я подав тут всіх там панянок, які мешкали, бо як вже згадав

люксусбараки були поділені якби хижинові хати
по дві кімнаті (кухня покій). Зате за люксусбара-
ках виглядало на зразок якого села колоній, де
звичайні барака більше на хлів ніж, де цілий
барак, то за зріст головинкого голівка. Надходила
зима і нам Gruppenleiter-ам з цею кістлас і посада
по бараках діти рано були зайняті в школі і небагато
часу лишилось для Gruppenleiter-ів – так
що з початком падолиста ми всі були без заняття –
з тим автоматично урвався і добрий харч кантини
(33-ей дань) – а нас учителів вислано на дальші
студії до Відня. Жаль було покидати рай
Бліндт і їхати в пекло-город Відень. Найбільше
боялись того, ті що не були ніде поза Бліндом. Але
мене це не було так боляче. Я знав вже Відень
і ще гірший від нього Вельсдорф. Зазнав вже
голоду – тяжкої праці і зо всіх невигод. Безперечно
побут з Бліндт належить до найкращих спомин(ів)
з мого життя – не дуже радо покидав я його, але

не попадав „в розруху" через це — як це дехто робить.
„Я хотів дальше студіювати", а на опрацювання таких
благородних мрій" тоді (в 17. році життя) заради такс.
„Я висвідчився вже до того часу — будучи через
і в розрусі і то не сам не підпорядкувати шкіл-
Я пізнав що життя є тяжке і пізнав ще
краще як багато старших тоді від мене віком.
Мимо всіх невигод я не втратив жадного року
шкільного і коли я приїхав до Бистриці застав я там
своїх ровесників, котрі мали тоді уже що
найменше 4 — 5-ту класу. Я був вже тоді в класі
7-ій. Мої ровесники не вийшли назад (хоч й згадані
пізніше), а вийшла межи ними радше управа
табору. В тих часах студії мали ще
демократичне значіння (не як тепер 1936). Котрий
хлопчина гімназійний більший ще носив одна звіздка
білила у ровітка за ковнірі — котрі давали уже раз
більші права. Австрія вміла уміла
розпізнавати людей після „зорі" більших

студії наші. Коли головік мав тоді бодай 2-3 кл.
гімназійні то вже обходились з ним „инакше". Я знав
це — те що ровесники мої мали 4-5 класу всю
а я вже 7-му — те „перло" мене дальше до науки
і не був (мій) брат, а такої виправдати що мене
ніхто не викидав з Бліндy (як не за було робити!)
до Відня — але що я самий був би туди
поїхав. Я у Бліндi знайшов заслужений короткий
відпочинок для себе — а приїхав тоді туди, коли
якраз висилали учеників з Бліндy до Відня
на дальші студії. Коли б я тому 2 роки приїхав
був до Бліндy — то „байдикував би" був мимо ота
2 роки як інші і нікому не прийшло би навіть на гадку
висилати мене на студії дальші.
В тому часі припадала собі управа бараків про
учеників, які повинні були дальше учитись.
Справді в Бліндi була вища гімназія, але учени-
ками вищих клас до того часу здається ніхто не
цікавився. Багато моїх товаришів як Бойв, Нікифор,

Андрушів, Токарчук, Могаланюк, Мукан, Грицько, Малащук, Константинський і інші як і много багато семинаристок – було в Блізді на посадах і „благоденствувало". Їх здається управа потрактувала з початку як урядовців – то може і тому не висилала на студії. А ще згадав, що всі учителі від IV. кл. почавши були урядниками в таборі і аж роїлось від тих канцеляристів і канцеляристок „молоконосців". Можна сказати що мало хто з посеред інтелігентів був у Блізді без посади. Відчиваюся не і що сварю також але от тут мене ріжав: Такий стан був потрібен і оправданий. Кожний зокрема старався навіть дістати заняття, бо ним забезпечував собі свій побут у Блізді – діставав за не кращий харч – убрання – ну і платню. Коли ж таки урядн. не зробили були цього, то на їх місце потрапляли би були інших, які ще лишилися в дома, або і зменшили число (якого і так не бракувало в таборі). Під своїми урядниками не так легко жилось сірій масі у Блізді. Тому під тим згадом було навіть

Користне ще, що майже всі уряди в таборі були обсаджені таборними учнями /мітло не за добро і їм самим і сірій масі на бараках./ Згодом Галичина спорожнювалась від москалів – в таборі ставало „вільніше”, бо деколи повіти могли вже вертати домів. Табор не потребував тоді стільки уряду персоналу і пригадав собі тоді учнів по канцеляріях, яких „великодушно” зачав висилати до гімназій чи до семинаре у Відні. Може і управа табору була оправдана, що аж тоді пригадала собі учнів своїх – бо не гра забувати що була тоді ще війна і тоді було так шукати важкого. Все таки управа бодай „трошки” винна, що декотра наша молодь зістала тоді учителькою і залишилась „звичайною дівкою” на селі, або що декотрі учні маючи 3-4 класи гімназійні залишились з тим вже раз на все. По укр. війні так я вступив до VIII. кл. гімназійної, а мав укінчену класу 7-му, але більшість тоді здавала вступні іспити до класи VIII-ої прямо з класи 4-ої 5-ої чи 6-ої. Згадую на

часи війни (з українські роки) — гімназія робила такі
уступки. На тім зараз не терпіла наука, але зараз
„ті перескочення" кілька клас відбивалось за студієх
вищих, де деякі студенти ледви давали собі раду.
Ще добре було що дехто так „перескочив" кілька клас
собі, але богато було таких, „котрі перервали студії
раз — не вадили вже потім гімназії кінчати. Звичайно
так по якійсь перерві тяжко назад прийти назад
на ті самі „лавки". Хоч учитись за кілька літ
перервав науку, то зараз вже тяжко було тому назад
„вхати" до гімназії. Зараз знаю були навіть дуже здібні
ученики, котрі вміли собі дуже легко дали раду
з українськими роками — але от так відвикли вже
від науки, що боялися вже її знова зачинати —
мовляв, „що вже шкода я вже все забув", що
перед тим учився. І того зараз сильного не вхав хто
назад до школи — тоді вже потім прогав раз на
все для науки. А шкода, бо так пропало богато
здібних людей. Правда дехто много були

причини — військо — інвазія московська в Галичині і інше. Через війну утратили ми нераз дорогого багато знайомих, котрі нам і тепер треба і то дуже, мимо того що тепер безробіття, нема посадах радо заняти — надпродуктивні знайомі того.

Мимо всего нам ще їх багато потрібно. Нераз було [illegible] чи котрий бувший мій учеників товаришів хазяїн вдома є господарем, або котрий провадить склеп. Все це гарно, але щоби такий хазяїн чи склепар мав до свого заняття ще і матуру старшин — було б зовсім гаразд — а так нераз кінчились на 2–3 класах гімназійних. Тому є попередно зазначив що управа табору в Білгоді, бодай „[illegible]" [illegible]. Управа віддала ту „непрактичну" справу до зреферування Др Гайкевичеви. Він то закликав учеників — бувших урядників до себе, сипав морали, інтерпретував (зовсім [illegible] взяв ся до того) їх — а потім управа видавала їм папір з котрим треба було зголоситись враз у відділ на студії.

Була ще правда, як згадав вигнанця, бо такий
зрадник — угорець утікав зі злости і не хотів
так добровільно їхати до Відня. Тому Др Гамке-
вич і немало насміхав ся про ті заходи.
Жено і не подивуєсь, що вислані не радо їхали
до Відня — там був голод — а що порядний мав
право боятись. Угорець, який дотепер сидів у
Бжезді був там не лиш він, але „зрадник" — дістав
сказано добрий харч кажуть зовсім — не знав зовсім голоду,
був убраний як за побігаси завжди дуже порядно, а
що найважніше (що у молодих найбільше цінилося)
був зовсім не краснолюбивий якими проклинали
приписали — закидають любові небезпечної свободи
— мав тепер їхати до Відня в рамі
інтернаційного розбору — а що найгірше терпіти
голод. Сама згадка про Відень страшила
всіх отих людей. Тра розуміти і молодого (підліток
вік) і правда велику кривду зробила тоді тому,
що показала молодикам як красно мусить жити

а потім аж зовсім пізно (коли вже чорною Відне таки корчі боявся) сказала іди вчитись. Могли ще
учитись трохи лагідніше – вислати можна було
учеників скорше за науку коли то з Відня не було
ще так „голодно" і не жаль було тримати учеників так
довго у біді, щоби аж через се подавати аж
три роки науки – а так через се Відень і Німеччина
зобрались перед „покрівцями" – мовляв ви тримали
вас роки потребували (по уроках), а коли тепер
не жаль – то чому і тоді ?! Як тоді боялись голодного
Відня (і не без рації) свідчать те, що писали тоді
мої товариші за злиднях своїх, які дарували мені і які
дотепер заховались у мене. І так товар. Андрусів
пише „Пан Др Гайкевич не мають нічого до
розказу!" з обуренням закликали ми . . . .
. . . . І по тій тернистій дорозі
відїхали ми з Богом до Відня в школу
/Schülerheim/. Згадати за се колись любий Ромцю
і памятай мене свого друга щирого – Андрусів
Бліґа 10/XI. 1917.

Тов. Вінсеров за звичай пише також в тім самім „стилі", з нагоди Милентиди — „V" як то ми співали оба на IX. кураж в Адамовім потрохи і телеграми до нашої обрезі, що ті „сливчат" а може не взяли. Тепер забув! Ах те житє блиндське, ті забави, ночні мовчання, телеграми і проче. Тепер ті Товариші пісарська громада працювали се з бліндам, але і є через підлих людей старанних його миттю Музику — Забути!

Вінсеров Михайло."

Певно що такі річи не легко забуваєсь. Хороший з нас „мав нашу", кожу також не радо покидаєсь. Видимо згадати забав, то жаль (тепер!), що під тим бліндам не було достаточної „опіки" у бліндi. Бенкоти угощення, а також і деякі річи були тут довкола самоті, більшість жила тут навіть без родичів ні якої старшої сестри лише. В тім він до певної опіки — через не може і згаданий Бліндо застріть ся.

Я був веселої вдачі і мене мусили радше
гамувати самі „зачіпати" - позатим у Бліаді був
заборонений час, щоби на добре „закрутити
собі чим голову." Правду сказати, і я не радо
забирав ся тоді з Бліаду і соромно би було,
щоби я тоді інакше думав, як мої ровесники
і інакше як вони задивляв ся на забави і сво-
бідне життя. Я хочу лише зазначити, що я
зовсім „не планував" через те, що пора знова їхати
до Відня. Я знав все добре, „бідний" до того часу, а
також не відвик ще так від науки, бо приїхав
був тоді щойно від іспиту. Управа закликала
нас до Канцелярії - спитали нас ще і на прощання
на дорогу - повчав „ми повинні дальше учитись
нам за родом поводить ся" тощо. Ще не відносилось
до мене, бо я не сдавав ані одного шкільного року, але
я солідаризував ся з товаришами - через що і мило
згадують они мене в тім часі на зустрічах. Я старав
ся тут представити все справедливо так як оно було

в дійсності і як я тоді думав і тепер. Була війна
люди мусіли тоді „скорше жити". Замолоді
хлопці думали про життя, але і замолоді зараз
будували все. Коли б управа все була учен-
ків тримала в „кулак" – тоді не згадав би
ніхто з нас Блізд добрим словом. А так
кожний з приємністю згадує Блізд. Була
війна. Згадаю тут те, що з початком
вересня приїхав був до Блізду митрополит
Шептицький – котрого ми всі дуже торжественно
вітали. Позатим хочу ще докладніше
записати про ще раз у Бліздi всі жились
зле а в кожному разі ліпше як поза табором.
Таке все в натурі розвіка, що кожен згадує
приміром що будував – то каже що там де
він був там було найліпше. Дехто буде говорив,
що у Бліздi страшна була біда – і коли б
хтось ще що я тут пишу про Блізд скаже,
що то брехня я заперечу. Хочу бути справедливим.

Може з початку війни було у Відни краще чим в таборі. Тоді нам ж був у блокаді Фрайштаті краще чим у Відни чи у Велерсдорф. Може деінде було ще гірше. Як жилось інтелігентні в 1917. в таборі про-це ж вже обширнійше згадав. Сірій масі в бараках також лекше було тоді „помочи собі" чим у Відни. Некраще харчувались ми у Велерсдорф (при тяжкій і небезпечній праці) як селяни у таборі. З табору можна було виїхати за працею, де зараз зовсім добре можна було умаштуватись. В тім часі було у таборі спеціяльне бюро посередництва праці = Arbeitsvermittlungsabteilung, котре провадив Др Маковський і де заняттє був як писар тов. Конетиський Осип (буковинець). Певне, що самий вже побут для нашого дядька в таборі був для него щастям і взагалі ради такі табори не можна вихвалювати. Інтелігенції жилось в таборі може і краще, як тепер (1935р.) — житєсь декотрим адвокатам, або безробітним інтелігентови. — Мимо того, що тепер нема

віддти рикарок за хліб.

І так, коли скінчилась наша посада при Kindersammelstelle виїхали ми оба з Андруховичем

до Відня

а то день з початком місяця падолиста 1917. Тоді виїхало також богато наших семинаристів за судї до Відня. Деякі товариші як Шмегор мусіли забиратись з Бліжди до Відня аж в лютім 1918. року (не хотіли їхати скорше з зими). Ми разом мешкав я у Відни в інтернаті в XX. окрузі недалеко Дунаю (не канал) = Schülerheim Wien XX. Engerthstrasse 79.
Треба було привикати знова до голодного Відня.
В інтернаті вікт був дуже скупенький, тому я при кождій нагоді (свята) [єдиній] вертав до Бліжди, щоби привезти звідтам дещо хліба. Пам'ятаю, що з ого великого плачу до інтернату заїхали ми: я, Андрухів і тов. Жукай. Инші „уліки" залишились дальше у Бліжді (як тов. Шмегор, котрого засудив я ще у Бліжді при ассентерунку.) а деякі здаються виїхали вже і до Галичини. Ніхто не хотів вдруге закоштувати їжі Відня.

В інтернаті крім українців були ще люди
з буковинських гімназій і торговельники. Управа
була в руках українців. Мешкали українці
в добрих кімнатах і лише в їдальні сходились
всі під разом. З товаришів в інтернаті запамятав
найкраще тов. Стареправо Василя і Дрималу
Осипа, котрі ходили тоді до тієї самої класи що
я. Стареправо високий блондин, дуже добрий
ученик, а другий низький брюнет. Поза тим,
пригадую собі Будза Осипа ученика VIII. кл. і
Бабюка (малого брюнета). Ми діставали в інтер-
наті карти трамваєві, бо до гімназії було
далеко ходити. В VII. класі ходили тоді
зі мною між іншими такі ученики:
Дрималa Осип
Коренець Юлій з Тернополя
Левицький Богдан з Львова
Свистун Роман — Львова
Стареправо Василь —

Застрижівна Ірена - Львів -
Лаґодинська Олена - Делятин -
Малчинська, Валерія Львів -
не знати в списку знайомих, а ще таких товаришів
Ех, Вайда Марія (Львів Бема 16),
Лібстер Азріель, Мірош, Раллер, - одначе
я все пам'ятаю як вони ходили зі мною до класи
III-ої - але я не можу згадати з іншими клас-
никами Schülerheim-у віденського -
Я був поруч в інтернаті трохи, за свята
виїздив до Блізду. На ферії різдвяні був теж
у Блізді, тому мої відомості з інтернату скупі.
В інтернаті мешкали ми по кількох в
кімнатах малих. Стіни між кімнатами
недобігали до кінця так що між кімнатами
згори повівав протяг. Була це характер-
ної будови камениця, якої не пізнав ніколи.

1	2	3	4	5

В інтернаті обовязувала бурсацька дисципліна,
коли виходилось за місто треба було голоситись –
вчоі контролювати чи всі є вдома тощо.
Найгірше не, що харч був дуже скупий.
Все таки год у Відні рив я дуже краще як
у п. Гебера перед виїздом до Брадфорда. В інтер-
наті діставав харч – такої вечері, але вважав
про нього старатись – де підчас першого побуту
у Відні харч мій треба було здобувати висилкою
від силенани мій свої через знань без успіху.–
На свята різдвяні виїхав я до Блинду, бо
все таки там було легше. Там були знайомі –
а інтернат у Відні вільно не провадувати
до себе нікого. Підчас різдвяних свят я був
у Блинді. В тім часі реєстровано всіх річник
1930 – до побору і військова акти вдовгів се в Корольні
ротаці. Тому і я зголосив ся у Блинді до реєстрації
По святах (Різдва) виїхав я знова до Відня до
інтернату (на науку) і думав що до побору

стати у Відни. Одначе тут довідав ся я, що тому
що я підчас реєстрації перебував у Блиїді і там
зголосив ся — тому обовязаний я також і там
ставити ся до побору (асентерунку). З него я од
разу вдоволений і вернув назад до Блиїду, щоби
там стати до побору. Тут 24. січня 1918.
зістав я відобраний до війська (= ассентирт).
А причинов бур того довід до сил (по поборі у Блиєрсдорфі)
виглядав добре — мене „покликали" і сказали таких
нам власне треба. Тому, що мав я укінчених
6 клясс гімназіяльних — признано мені відразу право
однорічного [Einjährig-Freiwilligen]. По поборі установлено
всіх рекрутів у ряди, а мене як одинокого однорічного
поставлено першого за правим крилом (гейби яку сторожу)]
до присяги. Ми присягли ясно, що будемо
вірно воювати на суші морю і воздусі за . . . .
цісаря і Австрію. І так я вже сповна 18 літ (мав
тоді скінчених 17 літ і 5 місяців), став тоді вже
австрійським вояком.

Щоби стати тоді однорічним — вимагалось 6 клас
гімназійних (перед війною матуру). Хоча й
право однорічного було тоді таке, що служити
треба було не один рік (як взагалі казка і як було
перед війною — нашою обовязкова служба при війську
тревала 3 роки — а для однорічних лиш 1 рік) — але
доти доки не скінчиться війна — що могло потрева-
ти кілька років, то все таки те право — давало
деякі полекші і більший респект при війську.
Першим привілеєм того права було те, що
звичайні рекрути, рекрутовані до війська все за
кілька день, а я як однорічний мав до війська
зголоситися аж 15. марта 1918. Було це значне
винагородження для мене за це, що не заангажував
до того часу ані одного шк. року і мав ту подробицю
6-ту кляс. Побір — асентерунок відбувся не
IX. Курені в „Лаберштейнскім". Разом зі мною
до побору ставав тоді і тов. Нітефор Михайло
котрого „не відобрали". В тім часі морда була вже

писати до галичини (москаль вебрів воз нам), тому я записав до дому — що 15. марта виїздимо до війська і нагороді поверну до Делятина. Тому подібно як асентерунок, що відбувався раз в році звичайно — гра була „підлатати" — тому ми всі відібрані до війська здорово пили стільки на люксусбараках з тої нагоди. Відібрали тоді самих селян (Котрих у нас вже є забагато) і я зміг відмовитися тоді від такої „забави" — мені не казали, що погорджую ними. Гра попросту була добре упитися, як віком перед і по тім. Приїздивши з міллєргайму до блиїзду заїздив я до твар. Семенка і Кітсорера на люксусбараках. Тов. Семенко, який великий добряга гостив мене щедро закордонною (раз) і зміг я мимо навіть спати разом, що і зазначив він на своїй зустрічі дарувати мені „На згадку, що ми спали разом — Добраніч! До побачення! Олекса І-ший". До Семенка заїздив я немало до родини, де діставав харч і всякий „опагунок".

як я вже згадував його всі любили, бо був то і невели-
кий весельчак при своїй добрій вдачі. Тож тобою
не спішив ся сейчас до бриґади і зробив свій
короткий самовільний урльоп залишаючись на
кілька днів у бриґаді. Те, що я мав в короткій
лїт до Війська оправдувало його до всего, а також
і до такого урльопу. У тов. Семебена було
його дуже весело так приходили панни і відбувались
часто забави. При висиланню учеників до
Відня на дальші студія (реферат Др. Ганкевича
про який так широко передтим я вже розписав ся)
мало хто виїхав з бриґади до призначеної частини.
Богато бавилось далше у бриґаді, а ми знали і вечерами,
коли я тепер скористав ся, що буде можна їхати
на Engerthstrasse. До Семебена я радше до панен
заходив його також п. Неделко - тизвісний артист
в театрі Стадника, а його однорічний капраль чи
шуббротфюрер з 30. полку піхоти (Львівський полк).
Пан Неделко перезвав його разом в одному мешканні

в місті Бліжді звідки часто приходив до табору. Він був для мене тоді як рекрута великим авторітетом. Від нього довідався я все що треба було знати тоді до війська і научився навіть богато дечо з військових вправ. В дарунку дістав я тоді від нього старого вояка дуже пораду шапку військову. Маючи за собою військові [illegible] а потім науку від п. Веделика Імов, а пізніше до війська лише і відразу почувався там як у себе вдома. Така [illegible] наука варта була тоді уваги — один згадаю ще пізніше. По кількох днях побуту у Бліжді треба було вертати назад до [illegible]. Прощали мене в Бліжді дуже сердечно як дійсно прощалось вояка що іде на війну. Панна Морозівна Ольга купила мені цвіти = відзнаку вибраних до війська, а панна Бойковська Юлія подарувала срібний медальйончик Матері Божої за шию. Рекрути (віденці і австр. [illegible]) обвішували капелюхи цвітами, [illegible] цвітками і блискучими [illegible]. Такий був тоді звичай.

Я принiсав собі лише кілька цвітів до Курки, щоб заховати „бравнінг“. Заржавілий медальйончик залишив я потім в Станиславові у тети підчас хор- віти, де він пропав. Як обов'язаний вже до військової служби від'їжджати з Біжки до Відня зголосив я свій від'їзд у жандармерії, де братушкали мені (з нагоди побору) і [illegible] при війську вже ступень старшини. Попра- щавшися зі всіми виїхав я до Відня. Господар класи проф. Євген Гарнак і не дуже то вимагав оправдання від мене за поїздку на торже- ство по поборі (самовільний урльоп). Як не оправдати було ті кільканадцять годин учениками, що був вже вояком і йшов на війну, з котрої не всі вернулися. В класі нікому не було тепер весело. Залишилось всего кільканадцять учеників і панни. З побором 1900. рочника класа зовсім змаліла (не пам'ятаю, що одні з ??. зачав відбувати ?? -з ?. що ставали до побору у Відні)

Таки наші учні споглядали назад себе, бо
число учнів, що сиділи за ними, щораз то більше
меншало. Здається, що я не виїздив вже більше
до Блізду, а то тому, що прийшов дуже близько до
кінця, бо тра було поздавати різні партії,
щоби не випадало, що задармо дістав свідоцтво
з укінченої VI-ої класи. Однорічні вояки мали
ось привілей що „розпускали" аж 15. марта, до
котрого то часу мали ходити до школи. Тому
що інших тоді війна, то тільки ті що ходили до 15/III.
до школи позволено се тільки в своїх
кадрах – полках – одержали свідоцтво річне
з класи яку перервали. Так дістав я свідоцтво
з VII. класи позволено се до рапорту здати
у Любліні. Все таки се, що не учивсь я рядного
шкільного року, було винагороджене. Не знаю чи
з него користали під війну всі поборові – чи лише ті,
котрі учились не так злі, щоби їм грозила двійка чи то
я поздавав усі партії і праці було не мало,

бо VII-ма класа ми не закінчила зі всіх.
Перед від'їздом з Відня пішов я попрощатися
з п. Геберам, який був ще годі у Відні і з п. Нейзе-
ншабрам п. Геберові. Цей німець-патріот був дуже
зворушений, коли побачив мене, що приїхав до
нього в 1914. році зі мною 4 кл. гімназії відібрати
звіт аж тепер до війська. На нас решту
багато дивилось з плачем - війна догорала вже -
вже діти мусили йти воювати не було і осторож-
но вже дальше тягнути буде годі. Не видно було
вже тих героїв вояків - великанів прусаків
- лиш вже діти і Відень з великим сумом дивив
ся на те. Багато з нас виглядало ще зовсім дітьми
на дітей перебраних в мундури. Мої, новаки!
доравав вже годі сильніш зарості, хоч по англійськи
і я сам так виглядав ще на вояка.

Кілька днів перед 15. марта залишив я Злуку в Гімназії при Radetzkystrasse і пиклеритали при Engertstrasse і виїхав до

Влайтиза

Які вельми дивні застав я тут. Деякі хати подіравлені кулями, по городах ями від гранат — Церква згоріла — церков на заріжу спалена — богато ще свіжих могил вояків при дорогах по городах — котрі ще довгий час лежали — заки перенесено їх за місцеве кладовище. Здовж поїзду — облава і за заріжу були ще свіжі шанці — окопи з колючими дротами ошо. Заки я добре розглянув ся знова в рідній своїм місті і заки поговорив зі знайомими родиною, кожна дава вже не багато треба було вже вибиратися знова в дорогу. Від п. Веделка знав я, що тепер рекрутам при війську дають вже шмаги (з ремінем) поясом = черевики, багнет без дерев'яних ручок і, надрізаний блашані місто скіряних. Взагалі край легко, де знайде мурав Вто

ще кроїв — бабнет скірані ремені тощо. Тому я
відкрив для себе порядні скіряні ремінь
„правдиві" бабнет (ні без дерев. ручки) і скірані
забійлені. Все те забрав я потім до Вібсона і як
побачив дуже добре зробив. В порожніх ременях само
випадав довкр... наче на оперезу (мусів так
випадати) і богато часу забирало вбиратися
в такі ремені або ремізі забійлені. Тоді було
ваніх добре і скоро заліпити, а не чекати вимоги
від вібсоку. Батько мій рискав мені навіть
згадані речі і пакував на дорогу, мені показував,
щоби їх скоро не показувати нікому, бо через це
вишлють мене скорше на фронт, коли побачуть
що маю все порядне. Так думав мій батько —
як думають звичайно старі люди — без вишколу
на фронт — тому що добре убрався. На дорогу
забрав я теплі харчі (які тоді і в Німеччині було
тоді мало) і добрий запас тютюну, який мені
доставив тоді п. решітняк

якого мешкав при нас.

В дома побув я найвище 2-3 дні (більше не було часу) і рівно 15. марта 1918, „w dzień dekoracyj i [illegible]" виїхав рано до Львова. Якось так часто складалось, що коли рекрути їдуть до війська, або за границю, то тоді день як згадує пісня тієї Lwowskich dzieci бої колишнього 30. п. піхоти.

Коли я від'їздив саме таке було — погана мартова погода. За дверима відпровадив мене батько а при прощанню „татко" заплакав. Не було також плакати за мною. Звичайно робили не мами, котрі плачуть і за рідними із сусідів нераз коли ті їдуть до війська. Я лишав вдома батька — не друга бо мачуха на плач ні біль других, сестру зведену Юзю Купінську, котра не дуже то любила мене — брата ні сестру — і сестру Вусю, котра тоді ще не розуміла ще на таких речах.

При Австрійськім війську

у Львові

Тут зголосився до Rekrutensammelstelle Neumarkt-казерне при ул. Курковій. Там тепер є школа підофіц. Був там від 15-го 21./III. 1918. Запамятав там таких: Ваньо, Б. Чагурак, Д. Стасів, Breyvogel, E. Krynicki, Kukla Josef, Wojtasiewicz, Шкур Шкала, Wąsowicz, Мосора, Бобиляк і інші котрих підписи рекрут тепер відчитав з памяткової картки. Найкраще запамятав Бобиляка, котрий мав чудовий голос і він тоді зорганізував з нас хор, котрим дириґував. Він був львівським міщанином, знав всі закамарки у Львові. Мав теж дуже характеристичний підпис. Коли я мешкав вже з жінкою в Дмитрові у п. Тибільки його жінка (з Бобиляків) видала ся мені дуже подібна до того Бобиляка о якім в горі мова. Слово по слову і ми маємо договорилися — а коли я казав показати собі підпис згаданого Бобиляка (брата Тибількової) — тоді я вже жінкою впевнився — що мій колишній товариш рекрут —

і непередбачені отець Гробиляк [?] ідеалісти. Там люди
зараз пізнаються — а якийсь характеристичний
підпис попадаєсь дуже довго. Пізніше ми зговорились
оба з отцем Гробиляком про ті давні часи і від нього до-
відався, а що з давніх [illegible] знайомих (з Львова
і з Домбя) Др. Стасів є в Миколаєві н/Дністр. Зави-
дівський родом з [illegible] вже помер, а Цьонка
є тепер священиком. О. Гробиляк знав краще вище
згадати, бо був їх краяном, натомість я не стикався
з ними більше нікому поза Львовом і Домбем. Цьонку
запамятав здаєсь [?] з перших рекрутів, бо
Цьонка ходив тоді в білій блюзі і в габіку [?]. Нікому
більше і море [?] і ніхто не приймав до голови тоді так
згадать (молодому хлопцеви — рекрутови).
При ул. Курковій [?] [illegible] [illegible] як звичайно в таких
обставинах (не дорого та не видно) нас зібрано дуже богато до великої
кімнати, а спати приходилось на землі на [illegible]
хто мав — [illegible] [illegible], а тримали нас
під замком і невільно було з нікого навіть сходами
на долину за пару[?].

ї'да такої була „к горту" – але оце нічого не дбав, бо
хорунжий мав ще припаси з дому. Ми замкнені мов
в тюрмі „виробляли" що могли годі –, щоб якось
згаяти той час годі „погані". Сідали за вікнах
і зачіпали на улиці кого могли, то нечай вилізу
Кузьо (тому) „Не закохайтесь в тій пані, що іде поруч вас",
або зачіпляли якусь панночку текст – що за нею
відповісти і таке інше – всі там звичайно, загалом
могли найвище злоститись і обурюватись, але що
зробити з ренегатами. Спеціялісти в тому були
Львівські діди – а наш брат з провінції був мене
смішним. Зараз за другий день пополудню
відїзді з Делятина (як я пізніше довідався) прийшов
до пана поручника Комдт. жандармерії в Делятині
пан Ельзнер і то в асисті не більшою помпою,
щоб „висвятитись" чи а дійсно поїхав до Вітська.
п. Ельзнер „дер кот" з Галич – через нього випровадилась
перевізки і жандармерія – тому і тепер надсилав
так влади. Зрештою здається нема такого, котрий би

сказав, що таким націям [ще] тільки, а того не много.
Коли ми мали відїздити г. Глобілак зорганізував
з нас досить добрий хор. Їдучи за [illegible] Гол. двірець
у Львові ми приступали рої до маршу, а коли
доходили до акад. Гімназії на ул. Сапіги г. Глобі=
лак пояснив, що будемо переходити попри
гімназію, і тоді треба буде заспівати пісню „Сль-
ферай". Якраз не наша частина учителі і
професори виходили всі з гімназії і „прощали"
на хвилину" мовляв наш військо переходе. Тоді
ми „співали" „Profesor nie mój [?]
[?] nie [?] Łacinę" і т.д.
Мали це реальний ефект — так г. Глобілак
а згодом і ми переїхались на п. професорах.

Так 21. III. 1918 від'їхали ми до

Дабія коло Кракова.

де відбули приписану 3-тижневу карантану.
Мешкали ми там в бараках, котрих адреса тоді
була K.u.K. Krankenhaltstation Objekt № 6
Dąbie bei Krakau, або коротко Kontumazstation
Dąbie. Були тут самі одиниці, котрі з'їхалися
тут з кількох таких Sammelstelle як Львів-Курнота.
Крім рекрутів було тут також богато лєґіоністів-
польських. Їх зачали стягати тут, щоби пізніше як
простих вояків порозділювати по австрійських полках.
Богато з них мали ступень підхорунжих - мимо цього
трактовано їх як простих. Сталось це в звязку
заарештуванням марш. Пілсудського. Спали ми
в бараках на пітрах - було досить зимно - а харч
був теж під псом. Найбільше давали нам мамалиґа
і то кукуруза та була зварена не рідко перемішана
з гарбузом. До того обіду приходило ще 1/2 [illegible]
„ганц". Ей так збридив собі (нам) кашу кукурузяну кукурузу,
що тепер не злюбило сї до нині. —

Богато рекрутів розхорувалося там за розлад — а то через зміну харчу — а кілька розхорувалось таки за добре. В листах до дому писав я тоді, щоби присилали гроші і хліб, коли би вже вичерпувався. Більше писав я що почуваюсь добре, хоч богато похорували — що з відси поїду до Любліна і по дорозі буду старатись повернути до дому. Це однак пізніше не вдалось, бо нас їхало до Любліна кілька разом і я був „транспортовожатий" — отже не було нагоди перервати їзду і повернути до Уликтина. Заколиб був їхав сам до Любліна, то можна було скочити до дому по гроші і харчі. Тут защеплено нас проти тифу і холери, що давалось нам також взнаки — гарячка — а тямлю під замком не давали змоги і вибра- тись на прогулку через якийсь час. Бараки були обведені дротом, але можна було все знайти якусь діру — куди ми вибирались до Кракова. Я кілька разів був в Кракові, щоби звидіти місто. Був на Вавелі в замку і звидів гробівці королівські,

Котрі мені завісь подобались краще ніж цісарські у Відні (Kapuzinerkirche) - через не гомкові що підземелля в Кракові мають богато світла і є просторі, коли то у Відні є темні переладовані - погрібі. Крім того звідав Костел Пресв. Діви - Сукенниці - різні брами і взагалі всі варті пам'ятки. Заходжував се також до слоку по Віслі під замком. З „Давія" до Кракова дуже близько і легко було туди дістатись.

Люблин

В Домбю по відбутій кварантані попридїлювано нас до поодиноких полків. До 58. п. піхоти приділено нас кільканох (1 галича, решта кілька жидів). Карту подорожі (маршрут-бефель) виставлено на мое імя, яко на „транспортфірера" і ми виїхали до Люблина 12.IV.1918. До Люблина приїхали ми вечером вже, а до касарень прийшли вже по 9 год. вечер. Кош вже мусів спати. Я зголосив ся у дижурного капраля і цей призначив для нас місце на прічах. Один жидок з моего транспорту сказав, що не буде спати на брудній прічі – може би пан просив капраля, щоби „етвас порох" бодай з долу